

Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2010 roku

**REGION FADN 790
WIELKOPOLSKA I ŚLĄSK**

Część II. Analiza wyników standardowych

WARSZAWA 2012

Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2010 roku

**REGION FADN 790
WIELKOPOLSKA I ŚLĄSK**

Część II. Analiza wyników standardowych

OPRACOWAŁ ZESPÓŁ:

mgr inż. Adam Smolik
mgr inż. Michał Figura

Warszawa 2012

Redakcja techniczna

Dariusz Osuch

Renata Płonka

Projekt okładki

Dział Wydawnictw

ISBN 978-83-7658-227-6

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

- Państwowy Instytut Badawczy

Zakład Rachunkowości Rolnej

00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984

Tel.: (0 22) 505 44 39

Tel./faks: (0 22) 826 93 22

E-mail: portal@fadm.pl

Internet: www.fadm.pl; www.polskifadm.eu

Spis treści

1.	Uwagi wstępne	7
2.	Analiza rozkładów liczebności gospodarstw rolnych w regionie FADN i w polu obserwacji Polskiego FADN	8
2.1.	Pole obserwacji gospodarstw z Regionu Wielkopolska i Śląsk	8
2.2.	Pole obserwacji Polskiego FADN	8
3.	Analiza wyników standardowych.....	10
3.1.	Wyniki standardowe według typów rolniczych	10
3.1.1.	Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według typów rolniczych	10
3.1.2.	Wyniki działalności gospodarstw rolnych według typów rolniczych	12
3.2.	Wyniki standardowe według klas wielkości ekonomicznej	31
3.2.1.	Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej	31
3.2.2.	Wyniki działalności gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej	33
3.3.	Wnioski	51

Spis wykresów

Wykres 1.	Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w Regionie Wielkopolska i Śląsk	8
Wykres 2.	Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w polu obserwacji Polskiego FADN	9
Wykres 3.	Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych.....	10
Wykres 4	Pogłowie zwierząt w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych (w jednostkach przeliczeniowych LU)	11
Wykres 5	Nakłady pracy w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych (w osobach przeliczeniowych AWU)	11
Wykres 6	Wartość Standardowej Produkcji dla pola obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych.....	12
Wykres 7	Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według typów rolniczych.....	13
Wykres 8	Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa według typów rolniczych	13
Wykres 9	Struktura produkcji ogółem według typów rolniczych.....	14
Wykres 10	Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	15
Wykres 11	Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według typów rolniczych.....	15
Wykres 12	Produkcja zwierzęca na 1 LU według typów rolniczych	16
Wykres 13	Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	17
Wykres 14	Struktura kosztów ogółem według typów rolniczych.....	18
Wykres 15	Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według typów rolniczych	18
Wykres 16	Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według typów rolniczych	19

Wykres 17	Struktura kosztów bezpośrednich według typów rolniczych.....	19
Wykres 18	Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	20
Wykres 19	Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	21
Wykres 20	Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według typów rolniczych.....	21
Wykres 21	Udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto według typów rolniczych.....	22
Wykres 22	Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej na 1 ha według typów rolniczych.....	23
Wykres 23	Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej na 1 LU według typów rolniczych.....	23
Wykres 24	Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych.....	24
Wykres 25	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych.....	25
Wykres 26	Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według typów rolniczych.....	25
Wykres 27	Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według typów rolniczych..	26
Wykres 28	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według typów rolniczych.....	26
Wykres 29	Struktura aktywów według typów rolniczych.....	27
Wykres 30	Struktura aktywów trwałych według typów rolniczych.....	28
Wykres 31	Struktura aktywów obrotowych według typów rolniczych.....	28
Wykres 32	Struktura pasywów według typów rolniczych.....	29
Wykres 33	Relacja przepływów pieniężnych (2) do aktywów ogółem według typów rolniczych.....	30
Wykres 34	Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej.....	31
Wykres 35	Pogłowie zwierząt w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej (w jednostkach przeliczeniowych LU).....	32
Wykres 36	Nakłady pracy w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej (w osobach przeliczeniowych AWU).....	32
Wykres 37	Wartość Standardowej Produkcji dla pola obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej.....	33
Wykres 38	Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według klas wielkości ekonomicznej.....	34
Wykres 39	Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa według klas wielkości ekonomicznej.....	34
Wykres 40	Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	35
Wykres 41	Struktura produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	36
Wykres 42	Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	36
Wykres 43	Produkcja zwierzęca na 1 LU według klas wielkości ekonomicznej.....	37
Wykres 44	Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	37
Wykres 45	Struktura kosztów ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	38
Wykres 46	Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	39
Wykres 47	Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	39
Wykres 48	Struktura kosztów bezpośrednich według klas wielkości ekonomicznej.....	40
Wykres 49	Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	41

Wykres 50	Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	41
Wykres 51	Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według klas wielkości ekonomicznej	42
Wykres 52	Udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto według klas wielkości ekonomicznej	42
Wykres 53	Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej na 1 ha według klas wielkości ekonomicznej.....	43
Wykres 54	Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej na 1 LU według klas wielkości ekonomicznej.	44
Wykres 55	Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej.....	45
Wykres 56	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej.....	45
Wykres 57	Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według klas wielkości ekonomicznej.....	46
Wykres 58	Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	47
Wykres 59	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej	47
Wykres 60	Struktura aktywów według klas wielkości ekonomicznej.....	48
Wykres 61	Struktura aktywów trwałych według klas wielkości ekonomicznej	49
Wykres 62	Struktura aktywów obrotowych według klas wielkości ekonomicznej	49
Wykres 63	Struktura pasywów według klas wielkości ekonomicznej.....	50
Wykres 64	Relacja przepływów pieniężnych (2) do aktywów ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	50

Wykaz skrótów

AWU	- jednostka przeliczeniowa pracy (ang. Annual Work Unit).
c.u.	- jednostka monetarna (ang. currency unit).
CAP	- Wspólna Polityka Rolna (ang. Common Agricultural Policy).
COP	- specjalizujące się w produkcji zbóż, roślin oleistych i białkowych (ang. specialist cereals, oilseed and protein crops).
DG-AGRI	- Dyrekcja Generalna ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (ang. Directorate-General for Agriculture and Rural Development).
EC	- Komisja Europejska (ang. European Commission).
ESU	- europejska jednostka wielkości (ang. European Size Unit).
EU	- Unia Europejska (ang. European Union).
EUR	- oznaczenie jednostki monetarnej o nazwie „euro”.
euro	- jednostka monetarna, obowiązująca w większości państwach członkowskich Unii Europejskiej.
EUROSTAT	- europejski Urząd Statystyczny.
FADN	- Sieć Danych Rachunkowych Gospodarstw Rolnych (ang. Farm Accountancy Data Network).
FWU	- jednostka przeliczeniowa pracy członków rodziny (ang. Family Work Unit).
GUS	- Główny Urząd Statystyczny.
IERiGŻ-PIB	- Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.
LFA	- obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania - ONW (ang. Less Favoured Areas).
LU	- jednostka przeliczeniowa zwierząt (ang. Livestock Unit).
OGA	- działalność gospodarcza inna niż rolnicza bezpośrednio związana z gospodarstwem (z ang. Other Gainful Activities).
Polski FADN	- System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych.
SGM	- standardowa nadwyżka bezpośrednia (ang. Standard Gross Margin).
SO	- standardowa produkcja (ang. Standard Output).
UAA	- ziemia użytkowana dla celów rolniczych = użytki rolne (ang. Utilized Agricultural Area).
UR	- użytki rolne.
WTGR	- Wspólnotowa Typologia Gospodarstw Rolnych.
ZRR	- Zakład Rachunkowości Rolnej.

1. Uwagi wstępne

Publikacja jest drugą częścią Wyników Standardowych¹.

Przedmiotem opracowania jest analiza wybranych rezultatów działalności uzyskanych przez gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość w ramach systemu zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych (Polskiego FADN) w roku 2010. Wyniki te zostały obliczone na podstawie danych ze statystycznie reprezentatywnej próby gospodarstw rolnych, których wielkość ekonomiczna, ustalona na podstawie danych rachunkowych i parametrów SO"2004"², stanowiła co najmniej 4 000 euro. Analizowane dane są reprezentatywne dla pola obserwacji Polskiego FADN liczącego w danym roku 175 832 gospodarstw towarowych w regionie Wielkopolska i Śląsk.

Podstawowym celem analizy jest ocena podstawowych czynników kształtujących sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN w 2010 roku w regionie Wielkopolska i Śląsk.

Analizę przeprowadzono dla gospodarstw pogrupowanych według typów rolniczych (TF8) oraz klas wielkości ekonomicznej (ES6).

W analizie wykorzystano wybrane zmienne charakteryzujące populację, zasoby produkcyjne gospodarstwa, produkcję i koszty, dopłaty do działalności operacyjnej oraz nadwyżki ekonomiczne.

¹ Figura M., Smolik A.: „Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2010 r. Region FADN 790 Wielkopolska i Śląsk. Część I. Wyniki standardowe”, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012.

² Metodologia liczenia współczynników SO dla rolniczych działalności produkcyjnych została szczegółowo omówiona w raporcie: Goraj L., Cholewa I., Osuch D., Płonka R.: Analiza skutków zmian we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2010.

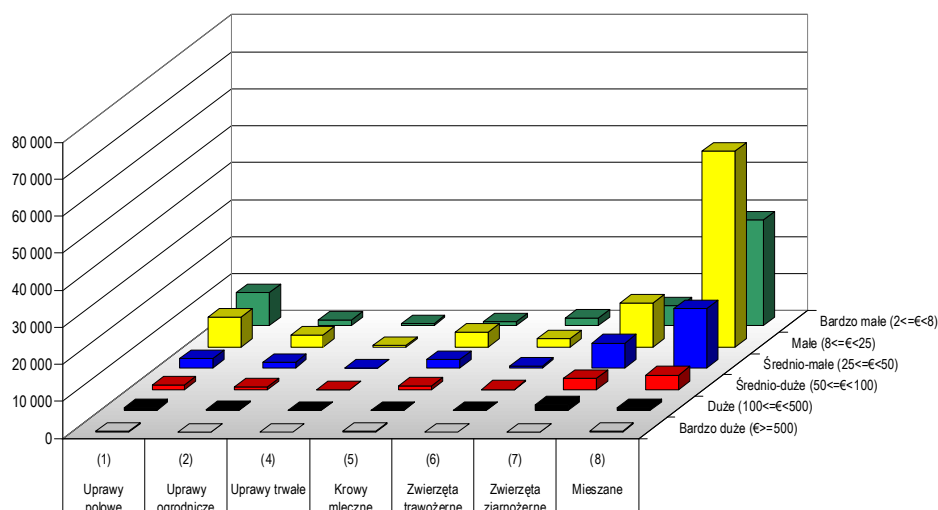
2. Analiza rozkładów liczebności gospodarstw rolnych w regionie FADN i w polu obserwacji Polskiego FADN

Bieżący rozdział zawiera analizę rozkładu gospodarstw według dwóch klasyfikacji obowiązujących we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych oraz regionów FADN. Rozkłady zostały zaprezentowane na poniższych wykresach (patrz: Wykres 1 i Wykres 2).

2.1. Pole obserwacji gospodarstw z Regionu Wielkopolska i Śląsk

W regionie Wielkopolska i Śląsk dominowały gospodarstwa o wielkości ekonomicznej od 8 do 25 tys. euro, o mieszanym typie produkcji. Znaczący udział stanowiły gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt ziarnożernych oraz gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (patrz: Wykres 1).

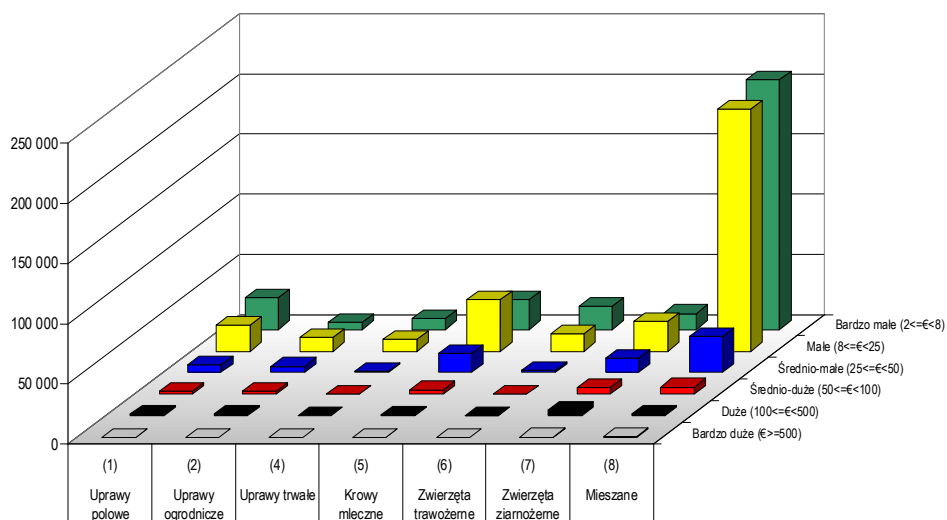
Wykres 1. Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w Regionie Wielkopolska i Śląsk

2.2. Pole obserwacji Polskiego FADN

Zdecydowana większość gospodarstw rolnych w polu obserwacji Polskiego FADN (patrz: Wykres 2) lokowała się pod względem siły ekonomicznej w klasie poniżej 25 tys. euro. Dominowały wśród nich gospodarstwa o mieszanej działalności oraz specjalizujące się w chowie krów mlecznych. Gospodarstw specjalizujących się w chowie pozostałych zwierząt było mniej. Chów zwierząt ziarnożernych był bardziej popularny niż chów zwierząt trawożernych.

Wykres 2. Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w polu obserwacji Polskiego FADN

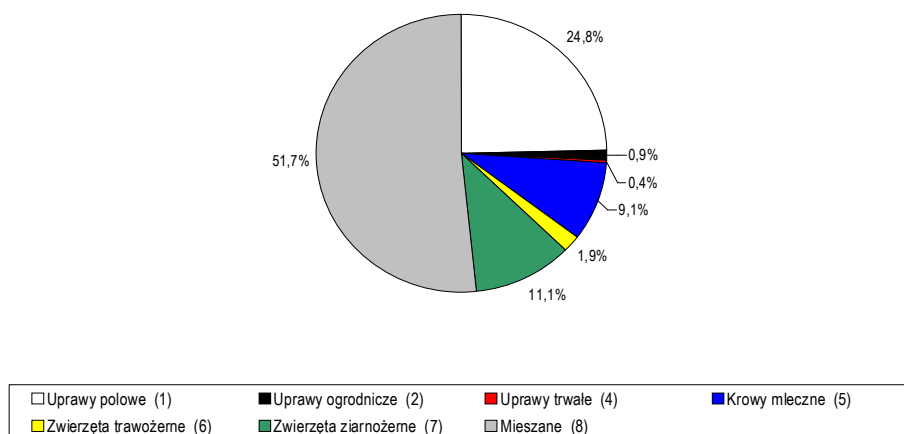
3. Analiza wyników standardowych

3.1. Wyniki standardowe według typów rolniczych

3.1.1. Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według typów rolniczych

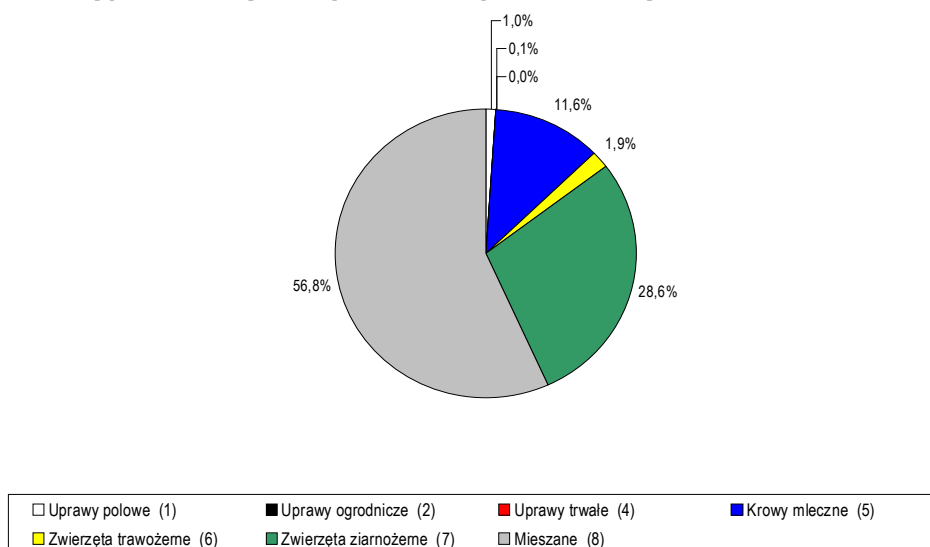
Analizując strukturę użytkowania ziemi przez gospodarstwa znajdujące się w polu obserwacji FADN (patrz: Wykres 3) należy zauważyć, iż w analizowanym regionie najwięcej zasobów ziemi użytkowały gospodarstwa z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą oraz gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (odpowiednio 51,7% i 24,8%), a najmniej gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych (ok. 0,4%).

Wykres 3. Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych

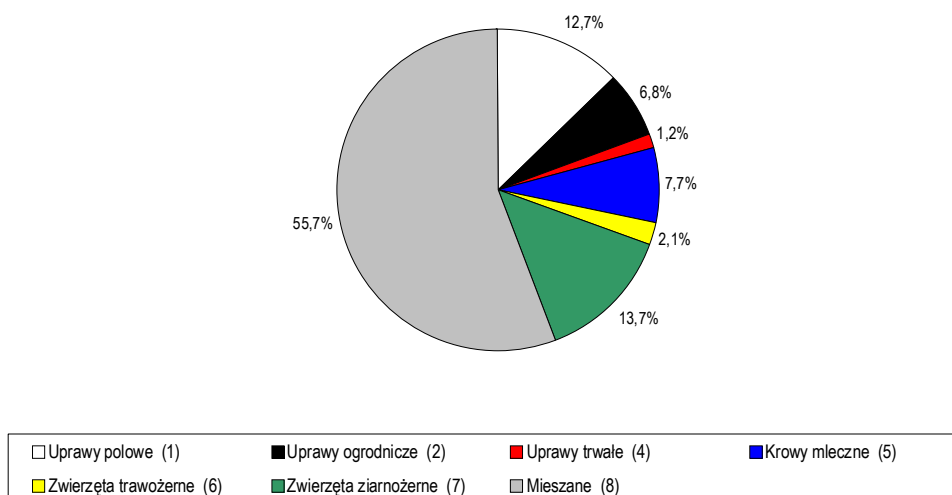
Rozpatrując rozkład pogłowia zwierząt (w jednostkach przeliczeniowych LU) należy zauważyć, że 56,8% pogłowia zwierząt skoncentrowane było w gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą (patrz: Wykres 4). Natomiast najmniejsza liczba zwierząt wystąpiła w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach trwałych, ogrodniczych oraz uprawach polowych (razem zaledwie 1,1%).

Wykres 4 **Pogłowie zwierząt w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych (w jednostkach przeliczeniowych LU)**

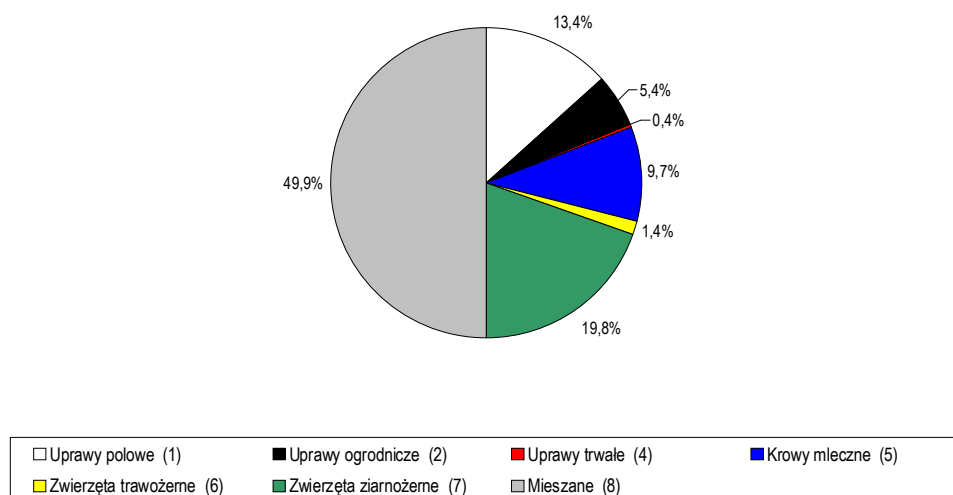
W typie mieszanym z produkcją roślinną i zwierzęcą znajdowało się blisko 56% osób pełnozatrudnionych (patrz: Wykres 5). Można zaobserwować, iż typy rolnicze o większej specjalizacji takie jak uprawy trwałe czy zwierzęta trawożerne z racji znikomego udziału w liczbie gospodarstw w regionie miały niski udział w liczbie pełnozatrudnionych (odpowiednio 1,2% i 2,1%). Wynika to z niewielkiej liczby tych gospodarstw w regionie, chociaż w przeliczeniu na gospodarstwo absorbują znaczne nakłady pracy.

Wykres 5 **Nakłady pracy w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych (w osobach przeliczeniowych AWU)**

Największy udział w tworzeniu Standardowej Produkcji miały trzy typy rolnicze. Były to gospodarstwa z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą, specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych oraz uprawach polowych. Udział ten wynosił odpowiednio 49,9%, 19,8% i 13,4%. Pozostałe cztery typy łącznie nie przekroczyły 17% Standardowej Produkcji w badanej zbiorowości (patrz: Wykres 6).

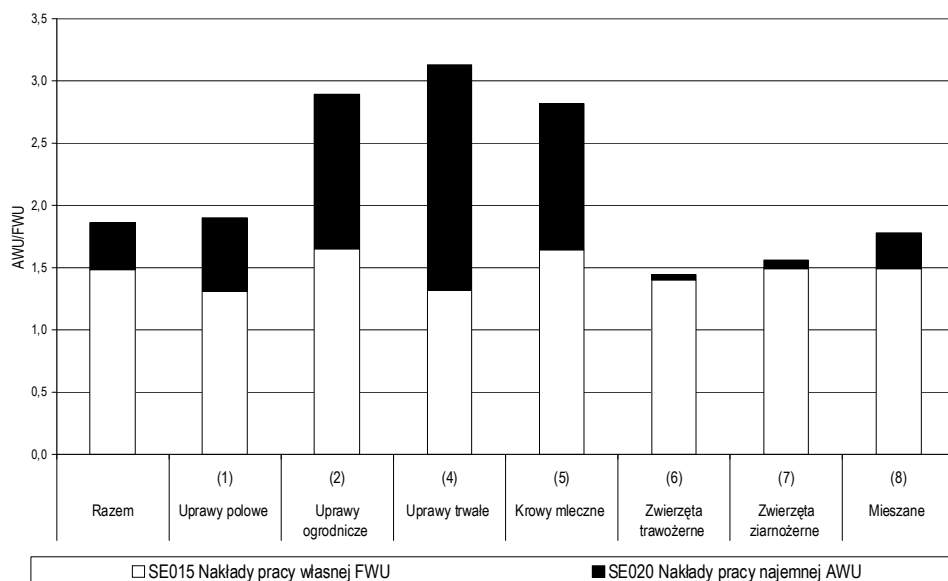
Wykres 6 **Wartość Standardowej Produkcji dla pola obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według typów rolniczych**

3.1.2. Wyniki działalności gospodarstw rolnych według typów rolniczych

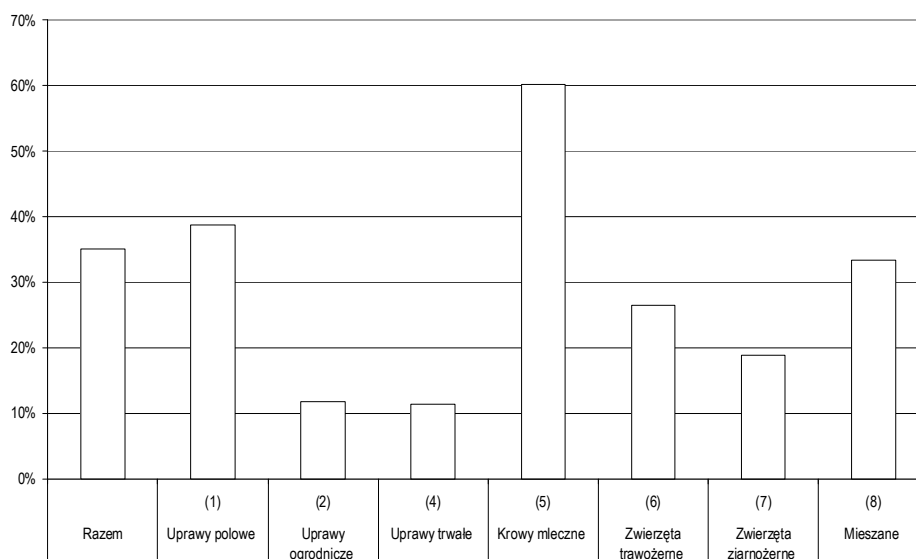
W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych i uprawach ogrodniczych, a także w chowie krów mlecznych ponoszone były największe nakłady pracy, w których znaczącą część stanowiła praca własna, jednakże ze znaczącym udziałem pracy najemnej. W gospodarstwach zaliczonych do pozostałych typów rolniczych udział pracy najemnej był znikomy, a nakłady pracy własnej wynosiły około 1,5 jednostki przeliczeniowej pracy członków rodziny – FWU (patrz: Wykres 7).

Wykres 7 Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według typów rolniczych

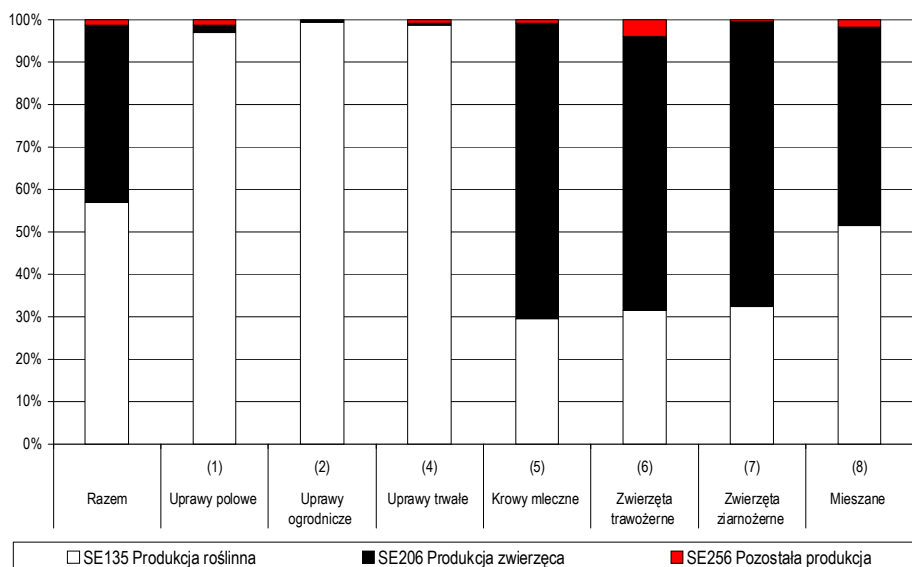
W analizowanych gospodarstwach ziemia dodzierżawiona znacząco zwiększyła powierzchnię użytków rolnych będących do dyspozycji gospodarstw. Najwięcej ziemi (ok. 60%) dodzierżawiały gospodarstwa specjalizujące się w chowie krów mlecznych, najmniej gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych i uprawach ogrodniczych (niewiele ponad 10%). W przypadku tych ostatnich typów rolniczych dzieje się tak ze względu na konieczne do poniesienia wydatki inwestycyjne w tych gospodarstwach związane z ziemią. Rolnikom nie opłaca się czynić tego na ziemi dodzierżawionej (patrz: Wykres 8).

Wykres 8 Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa według typów rolniczych

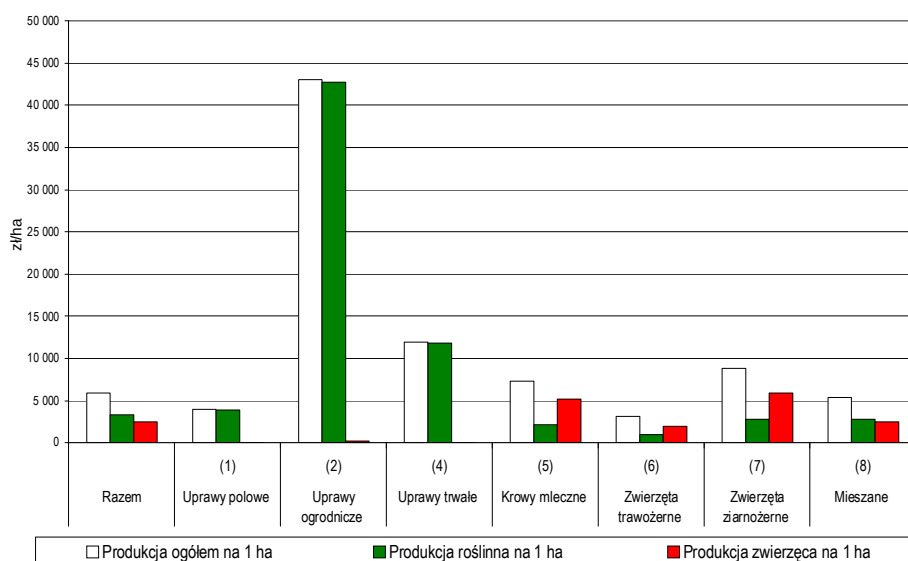
Gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych i uprawach trwałych praktycznie całą wartość produkcji uzyskały z produkcji roślinnej. W gospodarstwach w typie mieszanym udział produkcji roślinnej przewyższał nieznacznie udział produkcji zwierzęcej. W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych można zaobserwować niewielki udział produkcji zwierzęcej, a w pozostałych trzech typach niewielki udział produkcji roślinnej. Udział pozostałej produkcji³ we wszystkich typach rolniczych był niewielki i nie przekraczał 4% (patrz: Wykres 9).

Wykres 9 **Struktura produkcji ogółem według typów rolniczych**

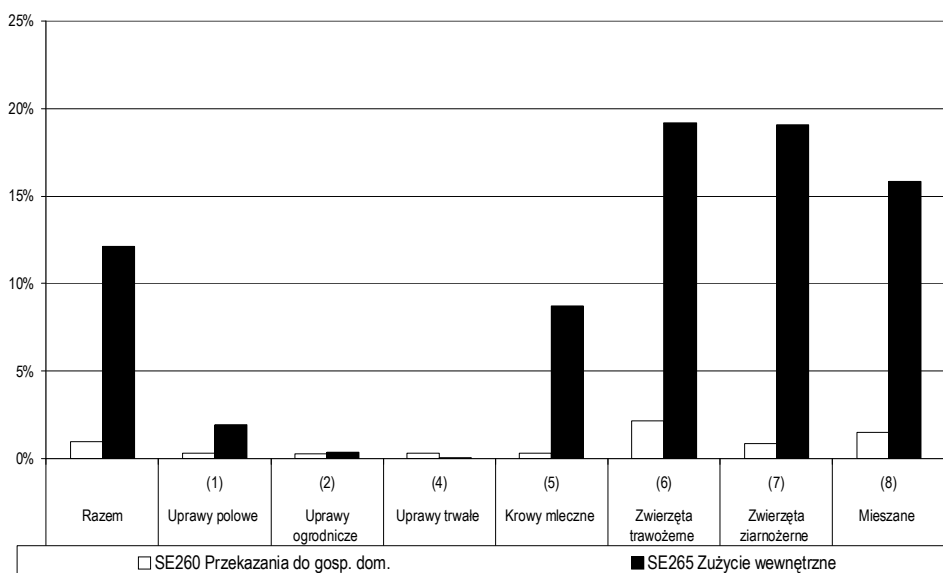

Szczególnie wysoką produktywnością ziemi charakteryzowały się gospodarstwa nastawione na uprawy ogrodnicze (patrz: Wykres 10). Wynika to z faktu, że znaczna część produkcji w tym typie gospodarstw wytwarzana jest pod osłonami, a więc praktycznie bez wykorzystania użytków rolnych. Kolejne miejsce pod tym względem zajmowały gospodarstwa nastawione na uprawy trwałe. Również wysoką produktywnością ziemi odznaczały się gospodarstwa nastawione na chów zwierząt ziarnożernych, w których pewna liczba gospodarstw, zwłaszcza drobiowych, także produkuje bez wykorzystania własnych użytków rolnych. Najniższą produktywnością ziemi charakteryzowały się gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt trawożernych oraz nastawione na uprawy polowe. Jedynie w tych gospodarstwach wartość produkcji nie przekroczyła 5000zł/ha i była niższa od przeciętnie uzyskanej w regionie (5 969 zł).

³ Do pozostałej produkcji (SE256) zaliczamy: produkty z lasu, przychody z okazjonalnego przekazania powierzchni paszowej, czynsz za wydzierżawioną ziemię w stanie gotowym do siewu, świadczenie usług, wynajem sprzętu, odsetki od aktywów obrotowych niezbędnych do bieżącego funkcjonowania gospodarstwa rolnego, przychody z agroturystyki, przychody dotyczące wcześniejszych lat obrachunkowych, pozostałe produkty i przychody.

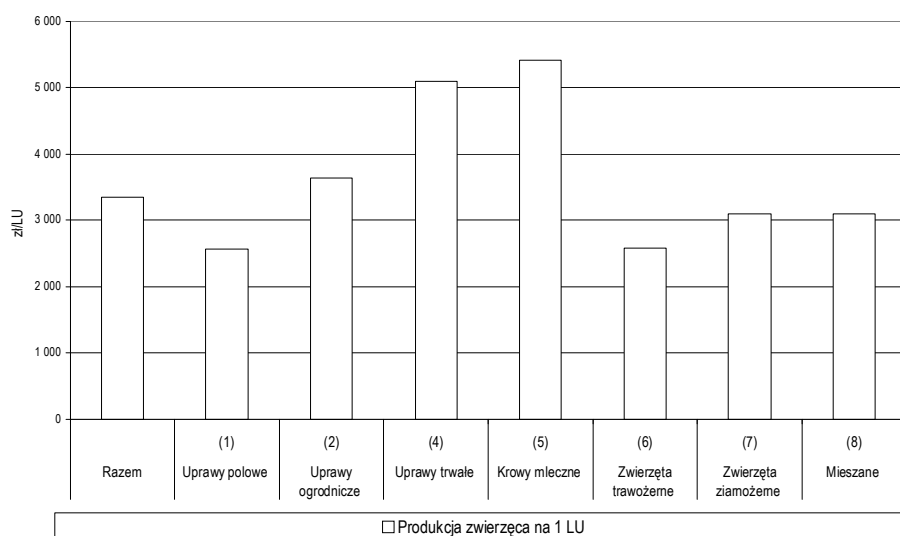
Wykres 10 **Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych**

Zużycie wewnętrzne w relacji do wartości produkcji ogółem (patrz: Wykres 11) było większe w gospodarstwach, w których występowały zwierzęta (typy 5, 6, 7, 8), a praktycznie nie wystąpiło w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych i uprawach ogrodniczych. Najniższy udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego wystąpił w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych i uprawach polowych (odpowiednio 0,27% i 0,34%), zaś najwyższy w gospodarstwach z chowem zwierząt trawożernych (nieco ponad 2%).

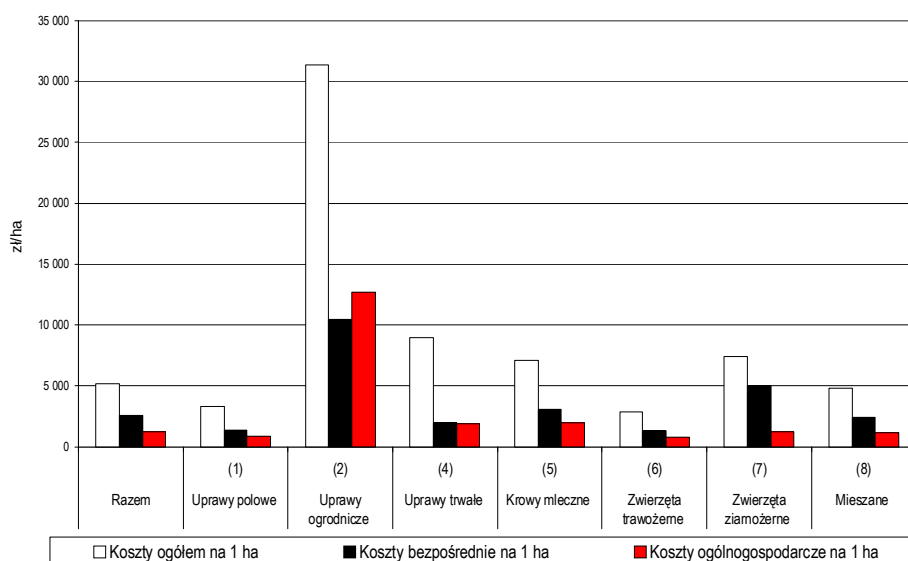
Wykres 11 **Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według typów rolniczych**

Najwyższą produkcją zwierzęcą w przeliczeniu na 1 LU cechowały się gospodarstwa utrzymujące krowy mleczne (5 409 zł). Niewiele niższą posiadały także gospodarstwa znajdujące się w typie upraw trwałych (5 088 zł). Najniższą z kolei odnotowano dla gospodarstw z 1 (uprawy polowe) i 6 (zwierzęta trawożerne) typu rolniczego, która wynosiła odpowiednio 2 563 zł i 2 578 zł. Produkcja zwierzęca na 1 LU w pozostałych trzech typach była zbliżona do uzyskanej średnio przez wszystkie gospodarstwa w analizowanym regionie i kształtowała się na poziomie ok. 3 tys. zł (patrz: Wykres 12).

Wykres 12 Produkcja zwierzęca na 1 LU według typów rolniczych

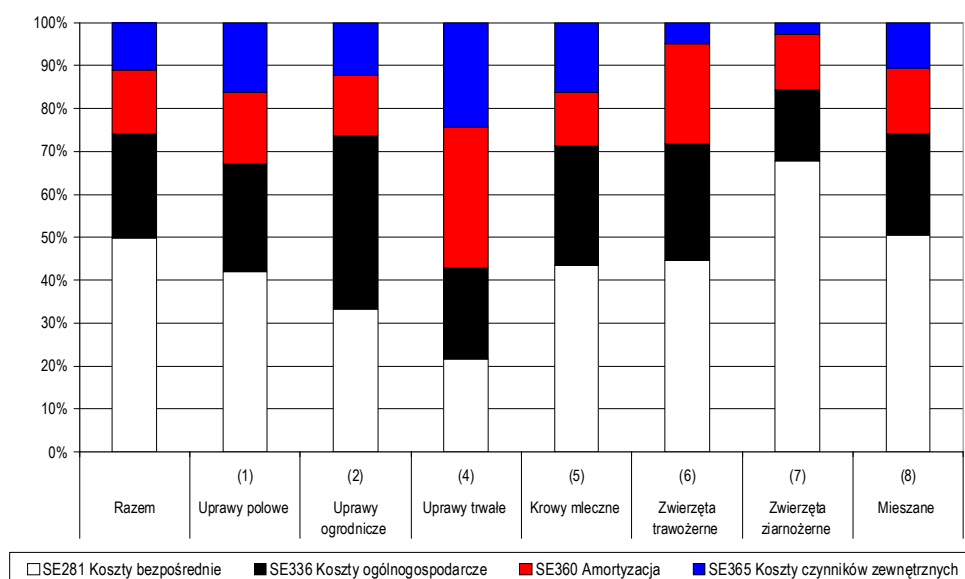

Z produktywnością ziemi koresponduje intensywność produkcji mierzona wartością kosztów w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 13). Poziom kosztów produkcji w gospodarstwach nastawionych na uprawy ogrodnicze był wielokrotnie wyższy niż w pozostałych typach rolniczych gospodarstw. Wyższą intensywnością produkcji charakteryzowały się także gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach trwałych oraz w chowie zwierząt ziarnożernych i krów mlecznych. Wysoka intensywność produkcji w gospodarstwach ogrodniczych oraz nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych wiąże się z tym, że wiele gospodarstw w tych grupach wytwarza produkcję praktycznie bez wykorzystania użytków rolnych. Najniższe koszty na 1 ha użytków rolnych ponosiły gospodarstwa nastawione na chów zwierząt trawożernych. W pozostałych typach poziom kosztów ogółem zbliżony był do średniej w całej zbiorowości gospodarstw w regionie Wielkopolska i Śląsk.

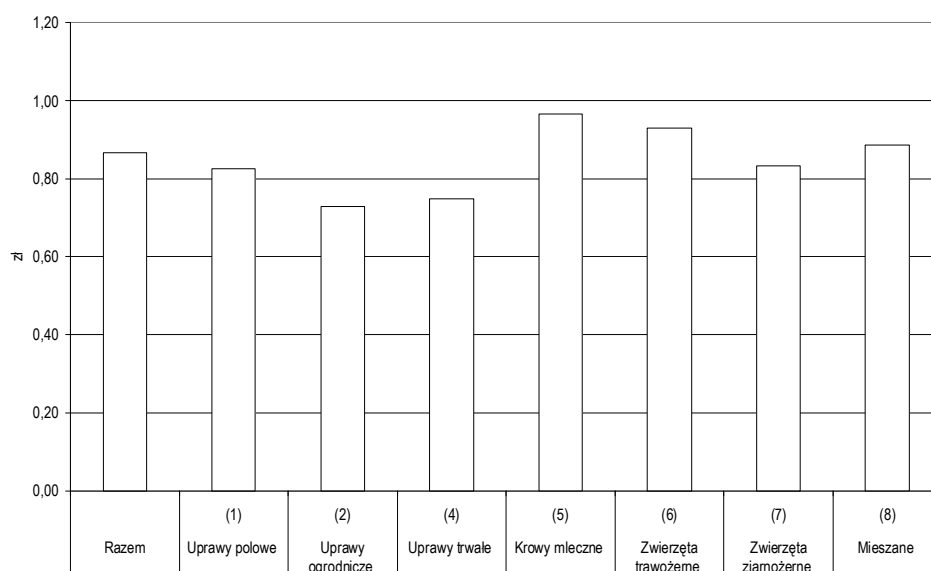
Wykres 13 Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

Poszczególne typy rolnicze znacznie różniły się pod względem struktury kosztów produkcji (patrz: Wykres 14). Koszty bezpośrednie, decydujące o rozmiarach i wartości produkcji, przeciętnie w analizowanym regionie, kształtowały się na poziomie blisko 50%, jednak w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach trwałych stanowiły tylko 21,6%, a w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych aż 67,7%. Koszty ogólnogospodarcze wahały się od 16,6% w typie 7 (zwierzęta ziarnożerne) do 40,4% w typie 2 (uprawy ogrodnicze). Najniższym udziałem amortyzacji charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych (12,5%), a najwyższym w gospodarstwach nastawionych na uprawy trwałe (33%). Koszty czynników zewnętrznych odgrywały najwyższą rolę w typie 4 (uprawy trwałe), stanowiąc 24,3% udziału w strukturze kosztów ogółem, a najniższą w typie 7 (zwierzęta ziarnożerne – 2,8%) i w typie 6 (zwierzęta trawożerne – 4,8%). Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem najwyższy był w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie krów mlecznych (0,97 zł) i w chowie zwierząt trawożernych (0,93 zł), a najniższy w gospodarstwach nastawionych na uprawy ogrodnicze (0,73 zł) i tylko nieznacznie (o 2 gr.) wyższe w gospodarstwach z uprawami trwałymi (patrz: Wykres 15).

Wykres 14 Struktura kosztów ogółem według typów rolniczych

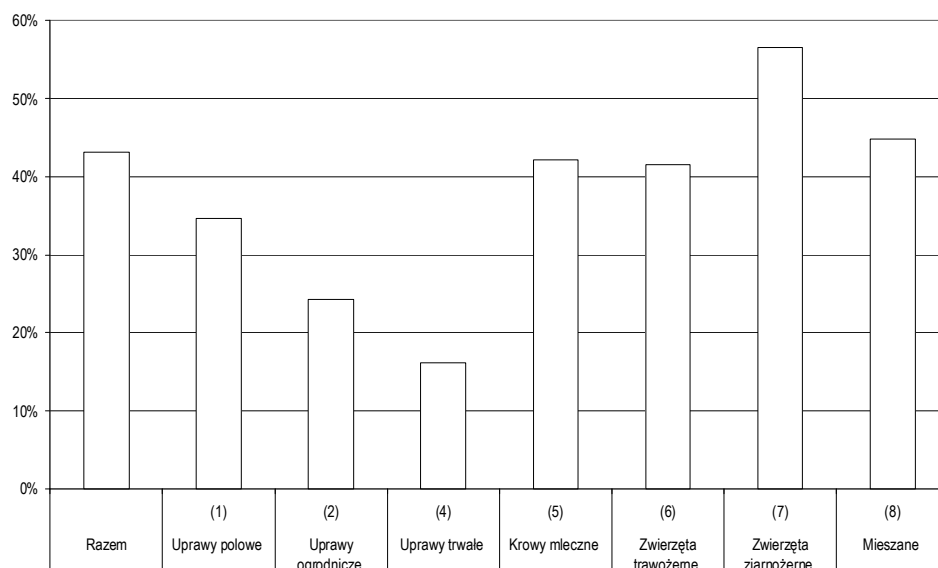
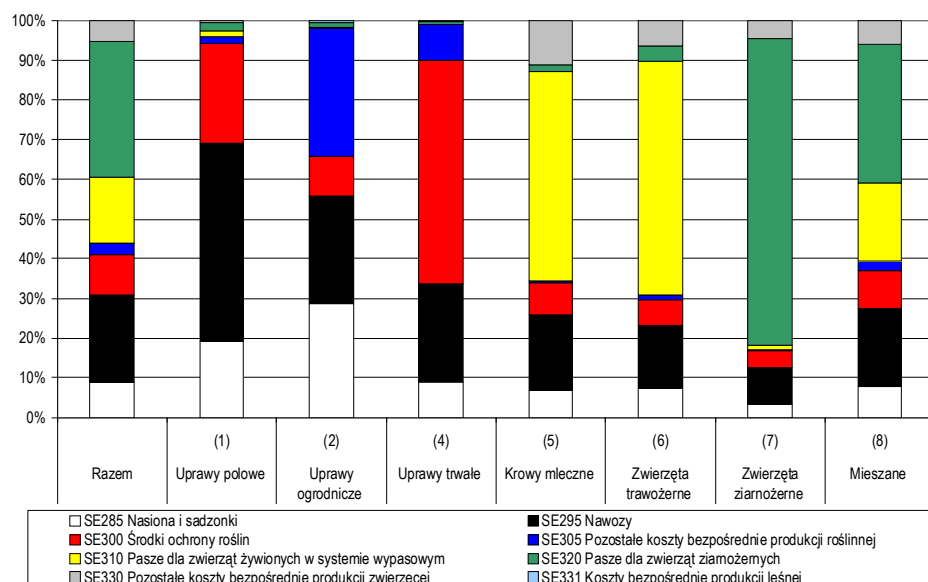

Wykres 15 Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według typów rolniczych

Koszty bezpośrednie w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych stanowiły 56,5% wartości produkcji. Najniższą relację kosztów bezpośrednich do produkcji (ok. 16%) wykazały gospodarstwa w typie uprawy trwałe (patrz: Wykres 16).

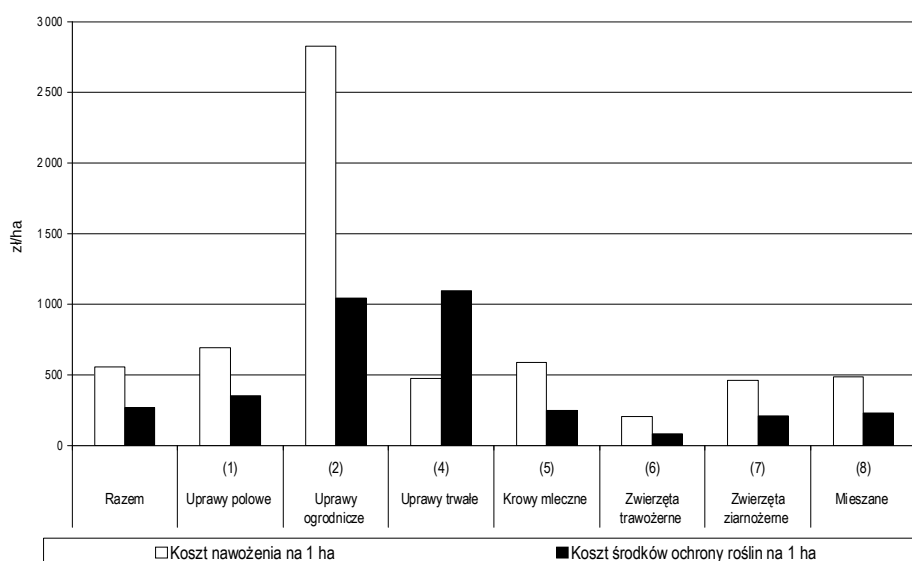
W gospodarstwach nastawionych na produkcję zwierzęcą (typ 5, 6, 7) oraz z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą (typ 8) wśród kosztów bezpośrednich istotną pozycją był zakup pasz. Z kolei w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych, w gospodarstwach ogrodniczych, a przede wszystkim w gospodarstwach o typie 4 – uprawy trwałe, dominowały koszty nasion, nawozów i środków ochrony roślin (patrz: Wykres 16 i Wykres 17).

Wykres 16 Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według typów rolniczych**Wykres 17 Struktura kosztów bezpośrednich według typów rolniczych**

Poszczególne typy rolnicze gospodarstw znacznie różniły się poziomem nawożenia i zużycia środków ochrony roślin (patrz: Wykres 18). Koszty nawożenia mineralnego w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach ogrodniczych były 5-krotnie wyższe niż przeciętnie w całej zbiorowości gospodarstw. Wysokim poziomem kosztów nawożenia charakteryzowały się także gospodarstwa nastawione na uprawy polowe oraz specjalizujące się w chowie krów mlecznych. Najniższe koszty nawożenia mineralnego ponoszone były w gospodarstwach z chowem zwierząt trawożernych oraz zwierząt ziarnożernych (typy: 6 i 7).

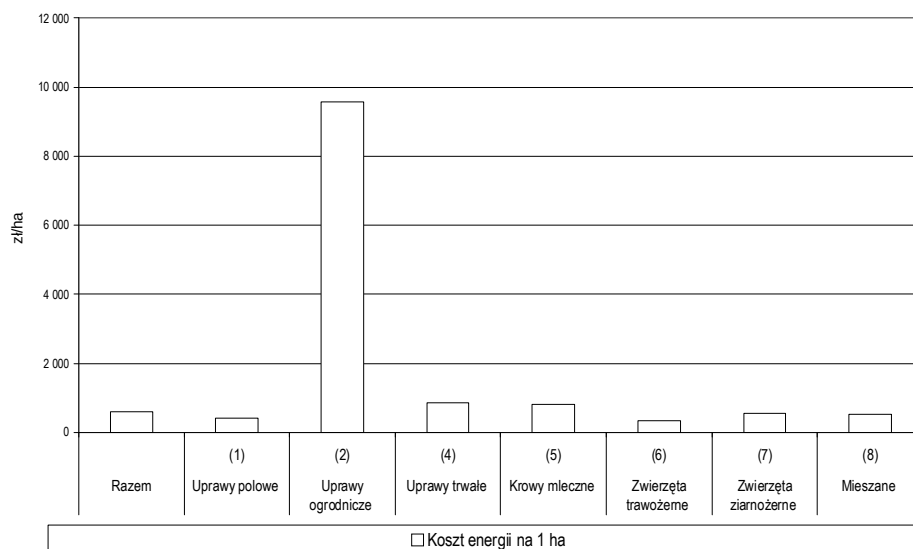
Najwyższy poziom kosztów środków ochrony roślin obserwowany jest w gospodarstwach nastawionych na uprawy trwałe oraz uprawy ogrodnicze. Specyfiką gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawach trwałych jest to, że inaczej niż w pozostałych typach rolniczych, poziom kosztów środków ochrony roślin znacznie przewyższa poziom kosztów nawożenia mineralnego. Podobnie jak w przypadku kosztów nawożenia, również koszty środków ochrony roślin w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych najniższe były w gospodarstwach zaliczanych do typu zwierząt trawożernych i ziarnożernych.

Wykres 18 Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

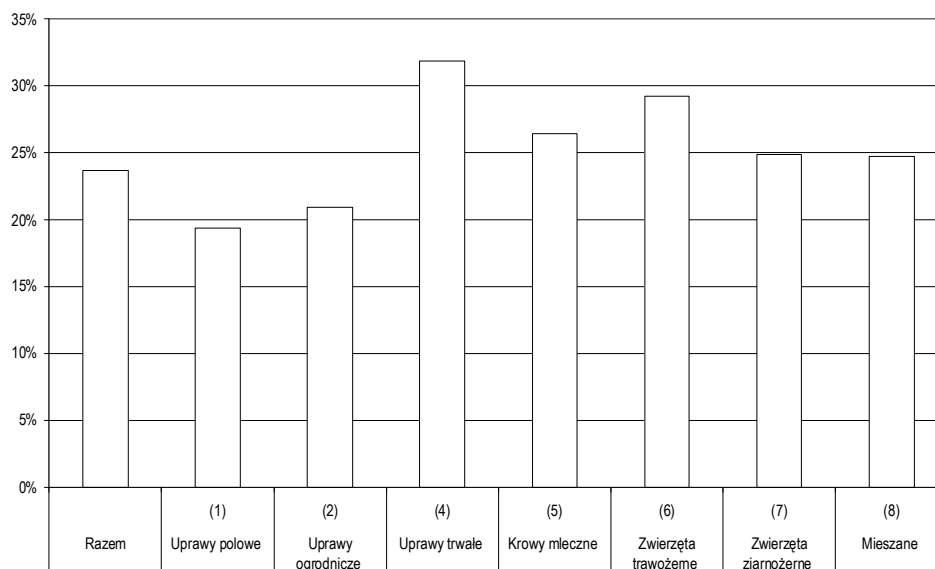
Podobnie jak w przypadku poprzednio analizowanych kosztów, koszty energii i paliw przeliczonych na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach ogrodniczych były wielokrotnie wyższe niż w pozostałych typach gospodarstw, co niewątpliwie wiąże się z wytwarzaniem produkcji pod osłonami ogrzewanymi (patrz: Wykres 19). Wyższe koszty energii i paliw obserwowane były także w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach trwałych oraz w chowie krów mlecznych. Jednak w przypadku tych typów rolniczych różnica w stosunku do pozostałych gospodarstw nie była tak duża jak w przypadku gospodarstw ogrodniczych, a ponadto nie odbiegała znacząco od kosztów energii i paliw poniesionych średnio przez wszystkie gospodarstwa w regionie.

Wykres 19 Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

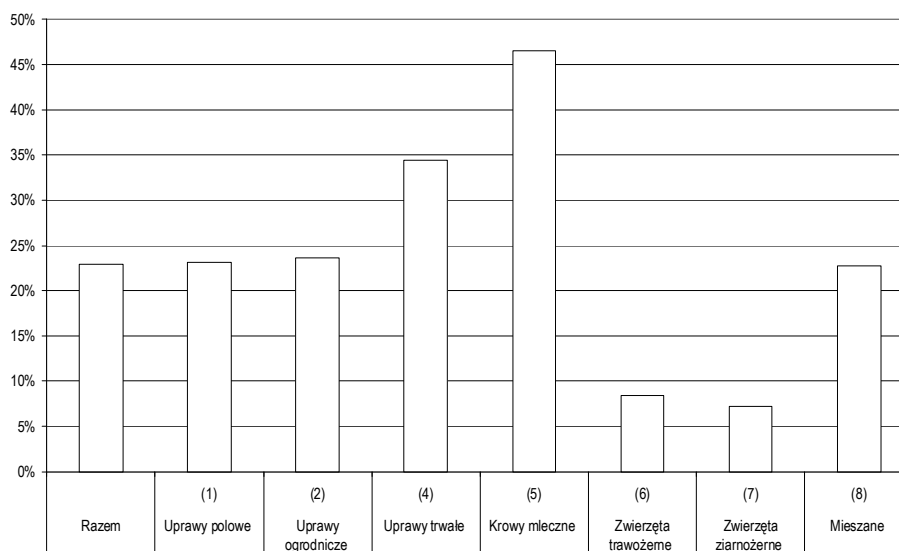
W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych, w chowie zwierząt trawożernych, a także krów mlecznych udział amortyzacji w wartości dodanej brutto przekraczał 25%, osiągając w pierwszych z nich nawet ponad 30%. W gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą oraz nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych kształtował się na poziomie blisko 25%, a więc na poziomie udziału charakterystycznego dla ogółu gospodarstw. Najniższym udziałem amortyzacji (ok. 20%) cechowały się gospodarstwa zaliczone do typu 1 (uprawy polowe) i typu 2 (uprawy ogrodnicze) (patrz: Wykres 20).

Wykres 20 Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według typów rolniczych

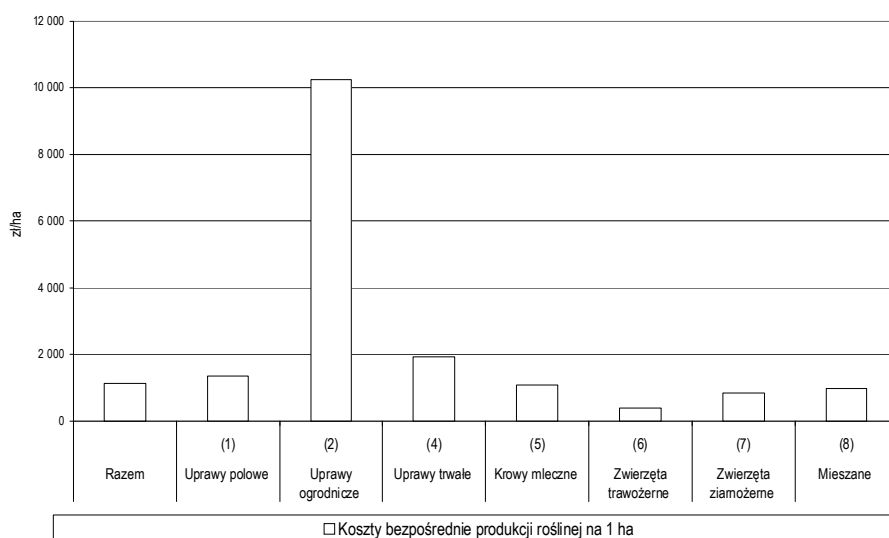

Należy zwrócić uwagę na fakt, że najwyższy udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto miały gospodarstwa specjalizujące się w chowie krów mlecznych oraz zaklasyfikowane do 4 typu rolniczego (uprawy trwałe), co można wytłumaczyć wysokim wykorzystaniem najemnej siły roboczej. Najniższy udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto miały gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych oraz zwierząt trawożernych (patrz: Wykres 21).

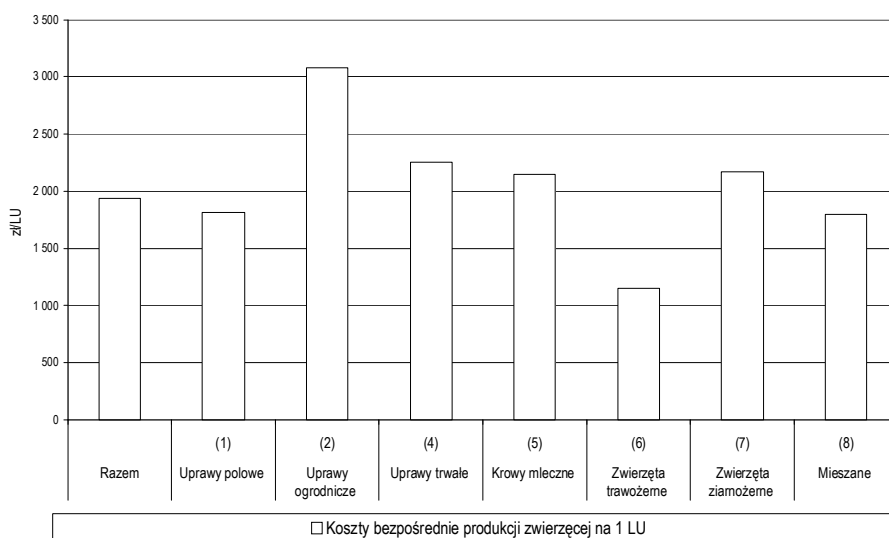
Wykres 21 **Udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto według typów rolniczych**

Przyglądając się kosztom bezpośrednim produkcji roślinnej w odniesieniu do 1 ha (Patrz: Wykres 22) wyraźnie widać, że dominują tu gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych. Koszty bezpośrednie w tych gospodarstwach zdecydowanie odbiegały od kosztów poniesionych przez gospodarstwa znajdujące się w pozostałych typach rolniczych i były 9-krotnie wyższe od kosztów średnio poniesionych przez gospodarstwa w analizowanym regionie. Najniższą wartość kosztów bezpośrednich w produkcji roślinnej charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt trawożernych.

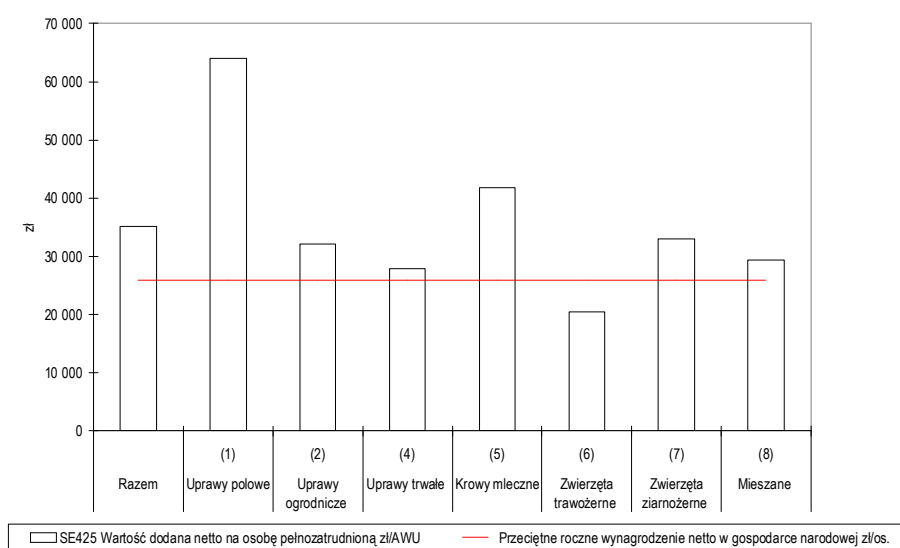
Wykres 22 Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej na 1 ha według typów rolniczych

Analizując koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej w przeliczeniu na 1 LU widać, że najwyższe koszty bezpośrednie związane z tego typu produkcją poniosły gospodarstwa ogrodnicze. Jest to związane z niskim pogłowiem zwierząt w tych gospodarstwach. Na drugim biegunie, z wartościami najniższymi znalazły się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt trawożernych. Różnica pomiędzy tymi dwoma skrajnymi typami rolniczymi sięgała prawie 2 tys. zł (patrz: Wykres 23).

Wykres 23 Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej na 1 LU według typów rolniczych

Z analizy relacji wartości dodanej netto na osobę pełnozatrudnioną ogółem (Wykres 24) wynika, iż wartość ta średnio w badanych gospodarstwach jest wyższa od przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej⁴ o blisko 10 tys. zł. Najniższą jej wartość osiągnęły gospodarstwa w typie rolniczym zwierzęta trawożerne (20 442 zł) oraz gospodarstwa zaklasyfikowane do 4 typu rolniczego jako uprawy trwałe (27 809 zł). Najwyższe wartości udało się osiągnąć gospodarstwom specjalizującym się w uprawach polowych (63 954 zł) oraz gospodarstwom wyspecjalizowanym w chowie krów mlecznych (41 769 zł).

Wykres 24 Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych

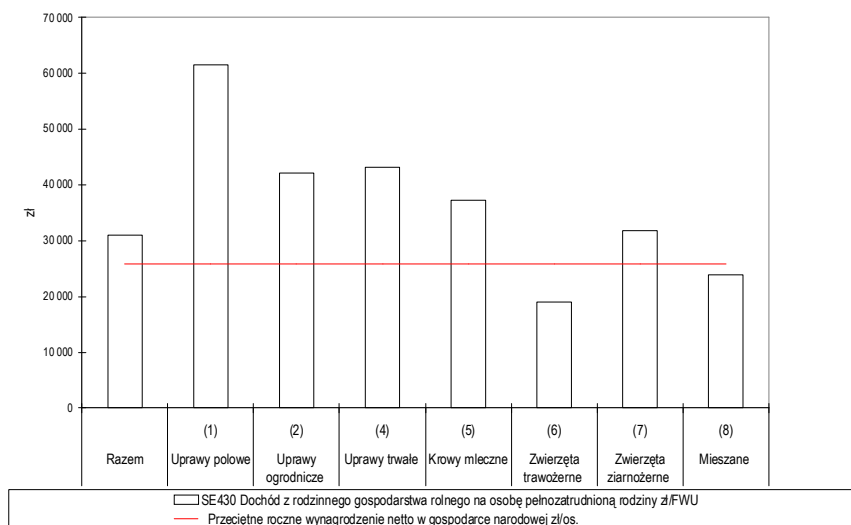

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR) na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą (patrz: Wykres 25) najniższy był w gospodarstwach ukierunkowanych na chów zwierząt trawożernych (19 070 zł). Stosunkowo niski był także w gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą (23 858 zł). Uzyskany dochód przez gospodarstwa z tego typu rolniczego był jednak aż o 4 788 zł wyższy w stosunku do gospodarstw z najniższym dochodem. Na uwagę zasługuje również fakt, że tylko gospodarstwa zaliczone do obu wspomnianych typów rolniczych były gospodarstwami, którym nie udało się uzyskać dochodu równego przeciętnemu rocznemu wynagrodzeniu netto w gospodarce narodowej. Najwyższy dochód, ponad 2-krotnie wyższy od przeciętnego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej (które w 2010 roku wynosiło 25 864 zł) osiągnęły gospodarstwa nastawione na uprawy polowe (61 522 zł). Przeciętny dochód uzyskany przez gospodarstwa w analizowanym regionie był wyższy o 5 087 zł w stosunku do przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto.

⁴ Wartość dodana netto jest nadwyżką stanowiącą opłatę za zaangażowanie czynników wytwórczych bez względu na to kto jest ich właścicielem. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego stanowi opłatę za zaangażowanie do działalności gospodarstwa rolnego czynników wytwórczych stanowiących własność rodziny rolniczej.
Przeciętne roczne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej = 25 864 zł w 2010 r. Szacunek własny, na podstawie danych GUS.

Wykres 25

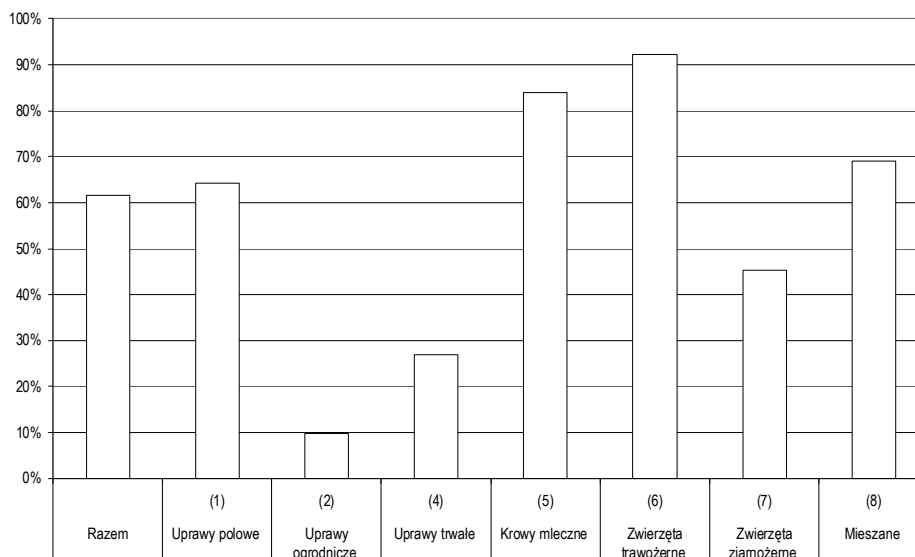
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych

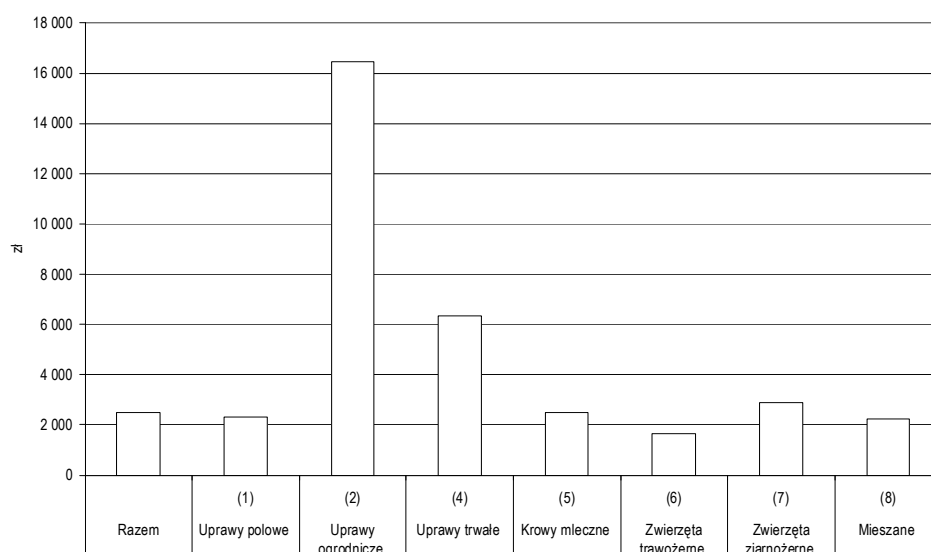
Analizując relację dopłat bezpośrednich do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego zwraca uwagę, że największy udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego osiągnęły gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt trawożernych oraz nastawione na chów krów mlecznych. Najniższym udziałem dopłat w dochodzie charakteryzowały się gospodarstwa nastawione na uprawy ogrodnicze i uprawy trwałe. Przeciętnie w analizowanym zbiorze gospodarstw dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły ok. 60% dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (patrz: Wykres 26).

Wykres 26

Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według typów rolniczych

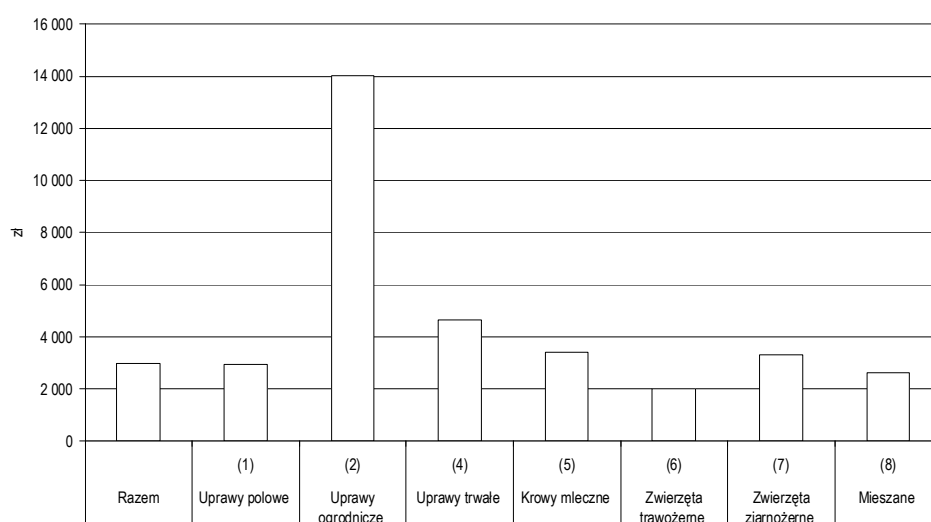

Wykres 27 Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według typów rolniczych

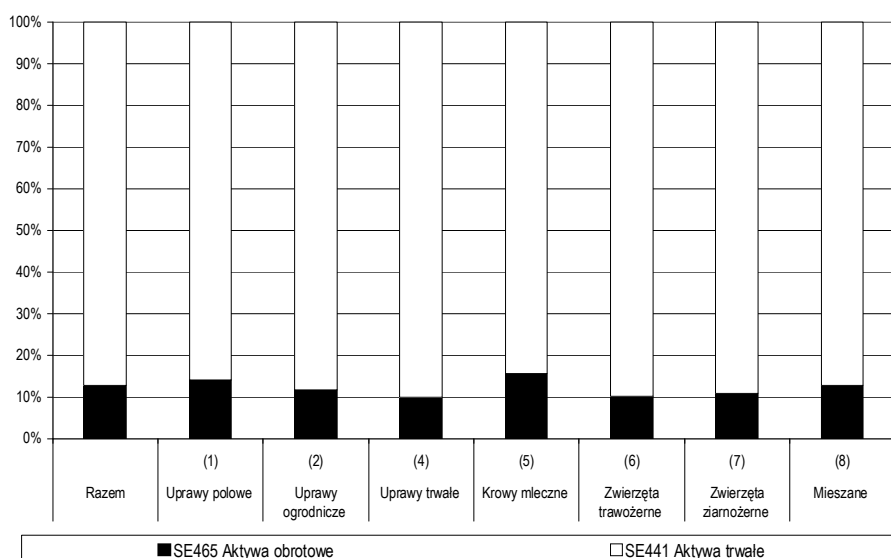
Analizując wartość dodaną netto (patrz: Wykres 27) i dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (patrz: Wykres 28) obserwujemy, że wartości te w przeliczeniu na 1 hektar powierzchni użytków rolnych były najwyższe w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych i wynosiły odpowiednio około 16 tys. zł i 14 tys. zł. Wynika to z faktu, iż gospodarstwa te osiągają bardzo wysokie dochody, a powierzchnia użytków rolnych w ich dyspozycji była niewielka. W pozostałych typach rolniczych dochód w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych kształtował się na poziomie od 2 016 zł dla gospodarstw z 6 typu (zwierzęta trawożerne) do 4 662 zł w przypadku gospodarstw nastawionych na uprawy trwałe.

Wykres 28 Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według typów rolniczych

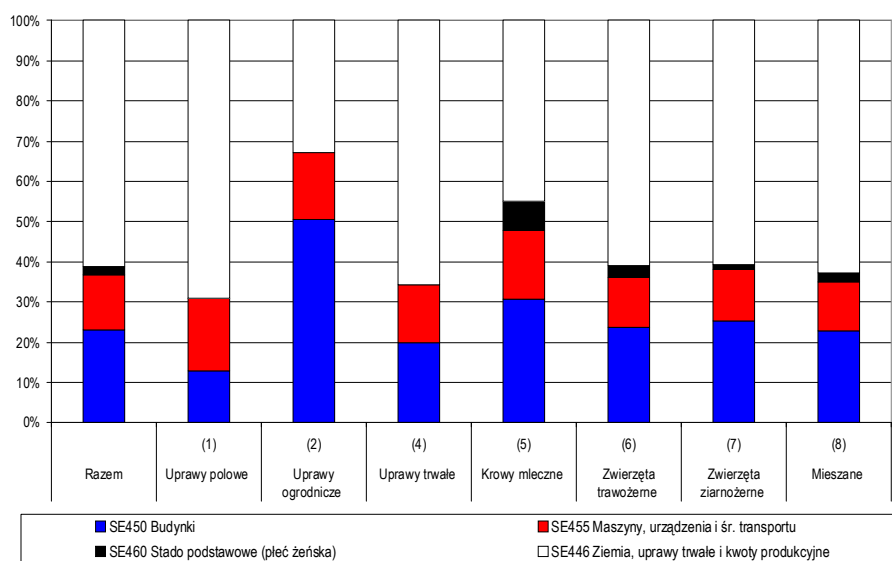
Struktura aktywów jest jednym z czynników decydujących o tempie krążenia środków ulokowanych w gospodarstwie rolnym. Wysoki udział aktywów trwałych znacznie zmniejsza tempo krążenia środków. Polskie gospodarstwa charakteryzują się bardzo wysokim udziałem aktywów trwałych, jednak można zauważyć, iż w poszczególnych typach rolniczych struktura aktywów wiąże się z nastawieniem produkcyjnym gospodarstw (patrz: Wykres 29). Najwyższy udział aktywów trwałych obserwowany był w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie krów mlecznych i uprawach polowych, a najniższy w uprawach trwałych i w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie zwierząt trawożernych.

Wykres 29 **Struktura aktywów według typów rolniczych**

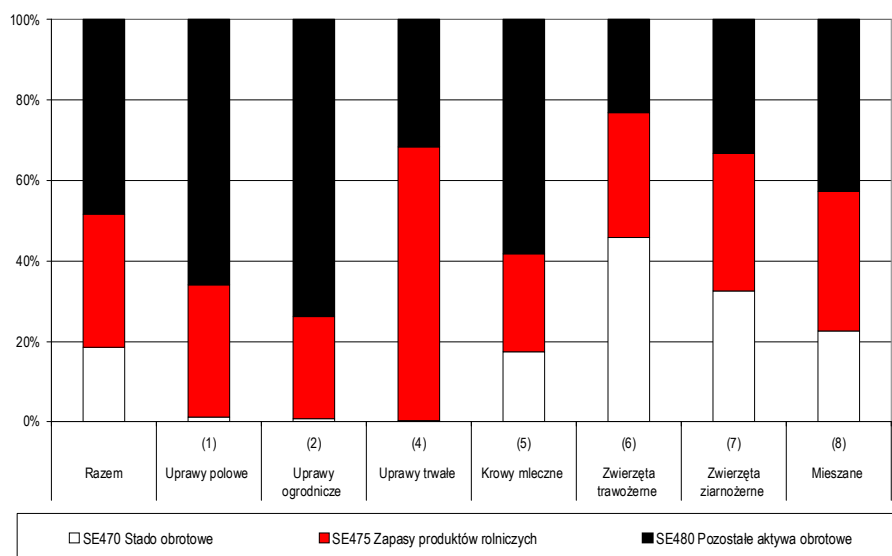
W strukturze aktywów trwałych, w związku ze zmianą w 2009 roku zasad wyceny ziemi, w większości typów rolniczych dominuje ziemia, uprawy trwałe i kwoty produkcyjne. Zjawisko to jest najbardziej widoczne zwłaszcza w typie rolniczym 1 (uprawy polowe) i 4 (uprawy trwałe). Inaczej jest tylko w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach ogrodniczych, w których budynki i budowle, stanowiące głównie osłonę dla uprawianych roślin, decydują o możliwościach produkcyjnych (patrz: Wykres 30). Również stosunkowo dużym udziałem budynków i budowli charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych. W typach utrzymujących dużo bydła (typy 5 i 6) wyraźnie większą część środków trwałych, niż w pozostałych typach gospodarstw utrzymujących zwierzęta, stanowiły zwierzęta stada podstawowego, chociaż ich udział nie przekraczał kilku procent.

Wykres 30 **Struktura aktywów trwałych według typów rolniczych**

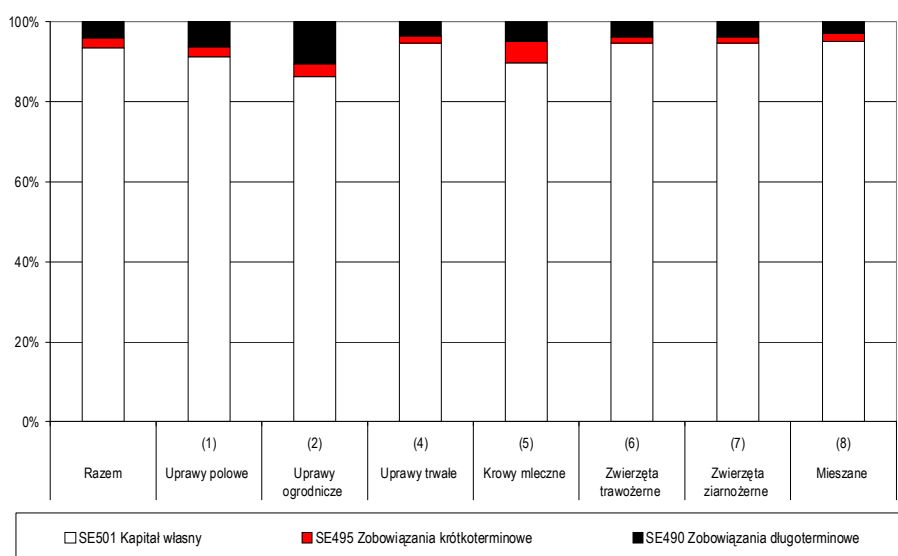
Specyfika produkcji poszczególnych typów rolniczych ma także decydujący wpływ na strukturę aktywów obrotowych (patrz: Wykres 31). Największą część aktywów obrotowych gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawach trwałych stanowiły zapasy wytworzonych produktów, zaś w gospodarstwach ogrodniczych pozostałe środki obrotowe, głównie zapasy z zakupu. W gospodarstwach utrzymujących krowy mleczne zapasy produktów rolniczych stanowiły stosunkowo niewielką część środków obrotowych. Największy udział zwierząt stada obrotowego w strukturze aktywów obrotowych posiadały gospodarstwa znajdujące się w typie rolniczym zwierzęta trawożerne.

Wykres 31 **Struktura aktywów obrotowych według typów rolniczych**

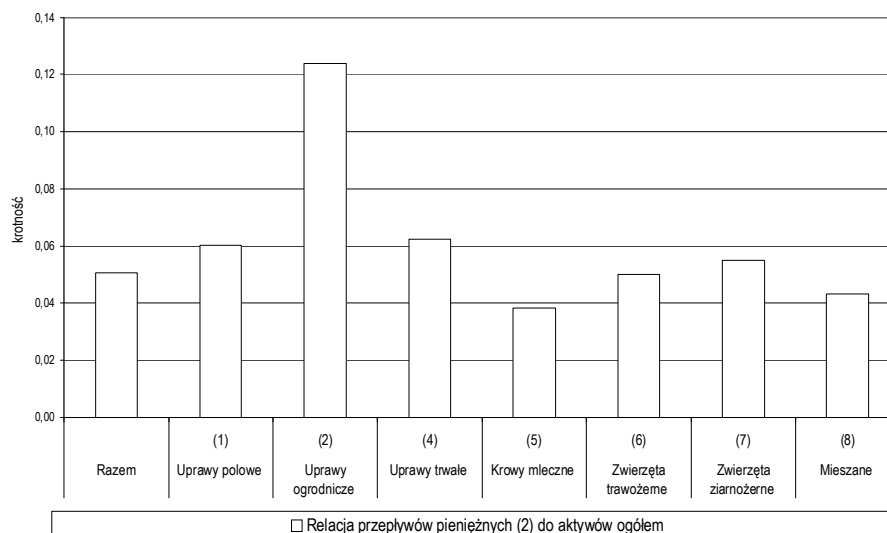
W pasywach wszystkich typów rolniczych gospodarstw dominował kapitał własny (patrz: Wykres 32). Posiadaniem największego kapitału własnego odznaczały się gospodarstwa z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą (95%). Najmniejszy zaś 86% udział kapitału własnego w strukturze pasywów posiadały gospodarstwa z 2 typu rolniczego (uprawy ogrodnicze). Polskie gospodarstwa charakteryzują się więc wysoką autonomią finansowania majątku. Źródłem finansowania gospodarstw oprócz kapitału własnego są także zobowiązania, których udział w strukturze pasywów średnio dla wszystkich gospodarstw badanej populacji wynosił 6,9%. Był jednak zróżnicowany dla poszczególnych typów rolniczych. Wyższy niż przeciętnie poziom zadłużenia obserwuje się w gospodarstwach ogrodniczych (ok. 14%), wyspecjalizowanych w chowie krów mlecznych (ok. 10%) oraz zaklasyfikowanych do typu rolniczego uprawy polowe (8,7%). W kapitale obcym wszystkich typów gospodarstw dominowało zadłużenie długoterminowe, które stanowiło 63% zadłużenia ogółem. Z punktu widzenia zasad finansowania jest ono bardziej korzystną częścią zadłużenia, gdyż nie musi być w całości spłacone w ciągu roku.

Wykres 32 **Struktura pasywów według typów rolniczych**

Przepływy pieniężne (2) przedstawiają nadwyżkę finansową, która pozostaje po sfinansowaniu działalności operacyjnej, inwestycyjnej i obsłudze zadłużenia do dyspozycji właścicieli gospodarstwa oraz zgromadzenie oszczędności niezbędnych do sfinansowania w przyszłości inwestycji odtworzeniowych i rozwojowych (Wykres 33). Relacja przepływów pieniężnych (2) do wartości aktywów ogółem charakteryzuje efektywność środków ulokowanych w składnikach majątku gospodarstwa. Najwyższą efektywnością charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach ogrodniczych, a najniższą nastawione na chów krów mlecznych.

Wykres 33 **Relacja przepływów pieniężnych (2) do aktywów ogółem według typów rolniczych**

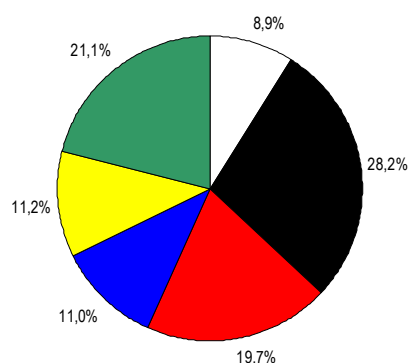

3.2. Wyniki standardowe według klas wielkości ekonomicznej

3.2.1. Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej

Biorąc pod uwagę obszar użytków rolnych zajmowanych przez poszczególne grupy gospodarstw najbardziej istotną grupą w zestawieniu były gospodarstwa małe oraz bardzo duże, które łącznie zajmowały prawie połowę obszaru użytków. Szczególną uwagę zwracają gospodarstwa bardzo duże (powyżej 500 tys. euro), stanowiące zaledwie 0,4% ogółu gospodarstw, a użytkujące aż 21,1% dostępnej powierzchni (patrz: Wykres 34). Najmniej (8,9%) użytków rolnych posiadały gospodarstwa bardzo małe.

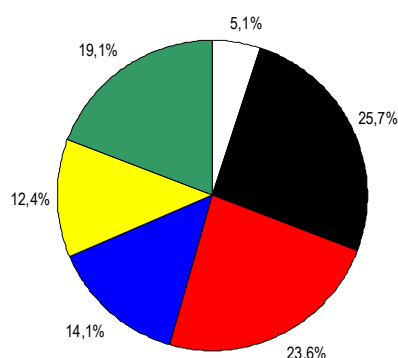
Wykres 34 Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej

□ Bardzo małe $2 \leq \text{€} < 8$ ■ Małe $8 \leq \text{€} < 25$ ■ Średnio-małe $25 \leq \text{€} < 50$ ■ Średnio-duże $50 \leq \text{€} < 100$ ■ Duże $100 \leq \text{€} < 500$ ■ Bardzo duże $\text{€} \geq 500$

Rozkład pogłowia zwierząt, wyrażony w jednostkach przeliczeniowych LU, wskazuje na zdecydowaną przewagę gospodarstw małych oraz średnio-małych, w których skoncentrowane było odpowiednio 25,7% oraz 23,6% pogłowia, co stanowi blisko 50% ogólnej liczby zwierząt (patrz: Wykres 35).

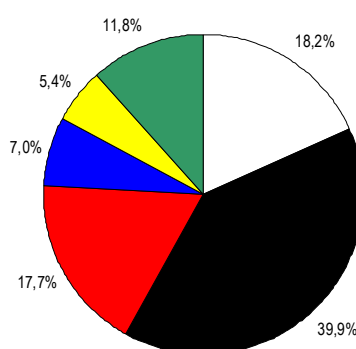
Wykres 35 **Pogłowie zwierząt w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej (w jednostkach przeliczeniowych LU)**

□ Bardzo małe $2 \leq \text{€} < 8$ ■ Małe $8 \leq \text{€} < 25$ ■ Średnio-małe $25 \leq \text{€} < 50$ ■ Średnio-duże $50 \leq \text{€} < 100$ ■ Duże $100 \leq \text{€} < 500$ ■ Bardzo duże $\text{€} \geq 500$

W przypadku rozkładu liczby jednostek przeliczeniowych pracy (AWU) zaangażowanych w gospodarstwach pogrupowanych według klas wielkości ekonomicznej, wiodącą rolę odgrywały gospodarstwa małe, bardzo-małe oraz średnio-małe, które łącznie skupiały 75% ogółu nakładów pracy. Gospodarstwa bardzo duże (powyżej 500 tys. euro), które mimo znaczącej powierzchni będącej w ich użytkowaniu – 21,1% ogółu (patrz: Wykres 34) poniosły zaledwie 11,8% ogółu nakładów pracy. Świadczy to o wysokiej wydajności pracy w tych gospodarstwach (patrz: Wykres 36).

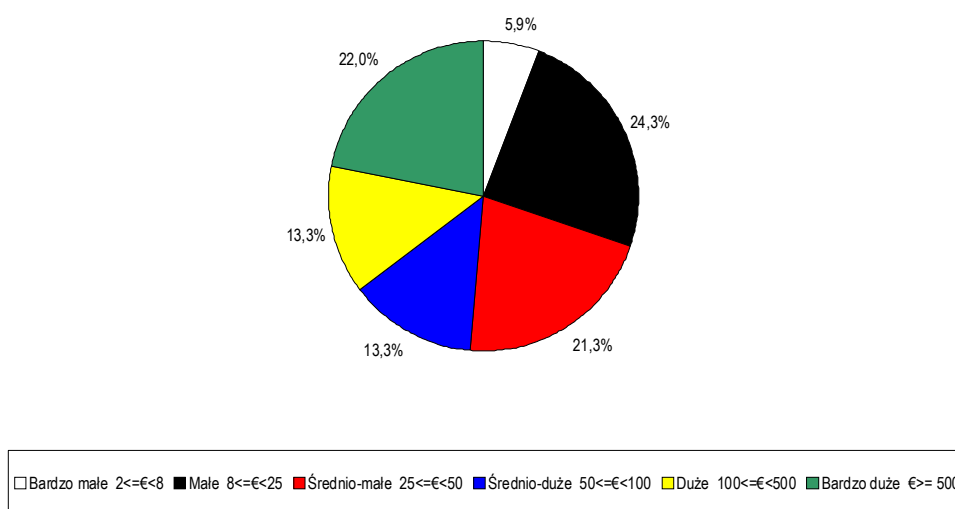
Wykres 36 **Nakłady pracy w polu obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej (w osobach przeliczeniowych AWU)**

□ Bardzo małe $2 \leq \text{€} < 8$ ■ Małe $8 \leq \text{€} < 25$ ■ Średnio-małe $25 \leq \text{€} < 50$ ■ Średnio-duże $50 \leq \text{€} < 100$ ■ Duże $100 \leq \text{€} < 500$ ■ Bardzo duże $\text{€} \geq 500$

Udział poszczególnych grup gospodarstw w wartości wytwarzanej Standardowej Produkcji (SO) zdecydowanie różnił się od ich udziału w ogólnej liczbie gospodarstw. Biorąc pod uwagę skalę dysproporcji na czoło wysunęły się gospodarstwa małe, które wytworzyły aż 24,3% SO. Gospodarstwa bardzo duże (powyżej 500 tys. euro), pomimo znikomego udziału w ogólnej liczbie gospodarstw (ok. 0,4%) wytworzyły aż 22% SO. Na drugim biegunie znajdowały się gospodarstwa bardzo małe (stanowiące 27,4% liczby gospodarstw) z 5,9% udziałem w sumie SO (patrz: Wykres 37).

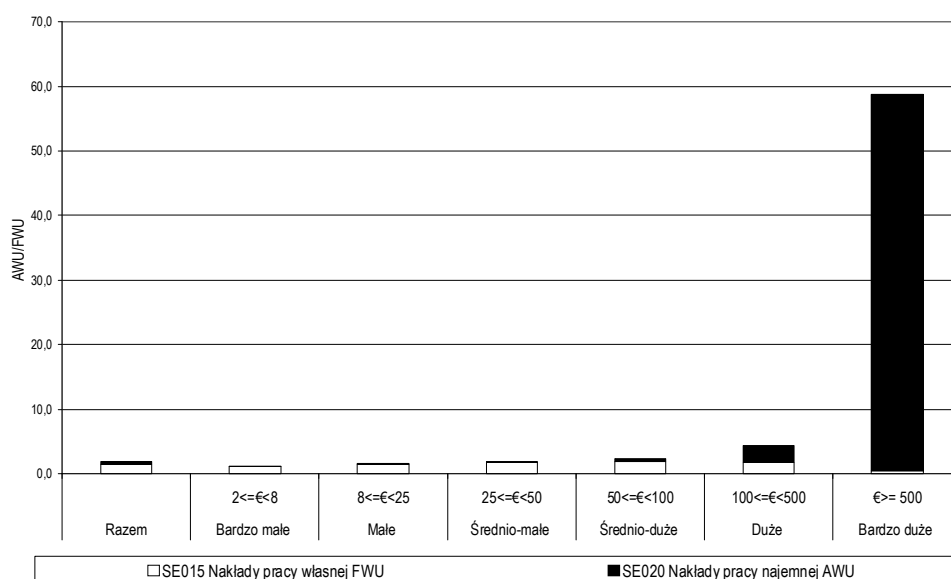
Wykres 37 **Wartość Standardowej Produkcji dla pola obserwacji Regionu Wielkopolska i Śląsk według klas wielkości ekonomicznej**

3.2.2. Wyniki działalności gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej

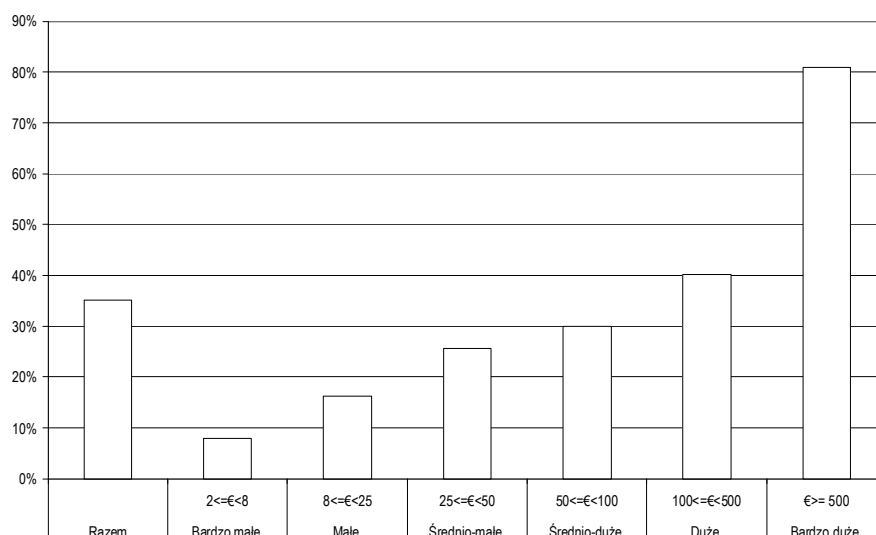
Poziom nakładów pracy rósł wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej (patrz: Wykres 38). Prawie wszystkie gospodarstwa (z wyjątkiem gospodarstw powyżej 100 tys. euro, dużych i bardzo dużych) opierały się praktycznie na nakładach własnej siły roboczej. Wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstw wzrastał jednak udział pracy najemnej. Wykorzystanie nakładów pracy własnej w gospodarstwach dużych wyraźnie jeszcze przekroczyło wykorzystanie nakładów najemnej siły roboczej, w gospodarstwach największych natomiast (powyżej 500 tys. euro) przewaga pracy najemnej nad własną była już kilkunastokrotna.

Wykres 38 Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według klas wielkości ekonomicznej

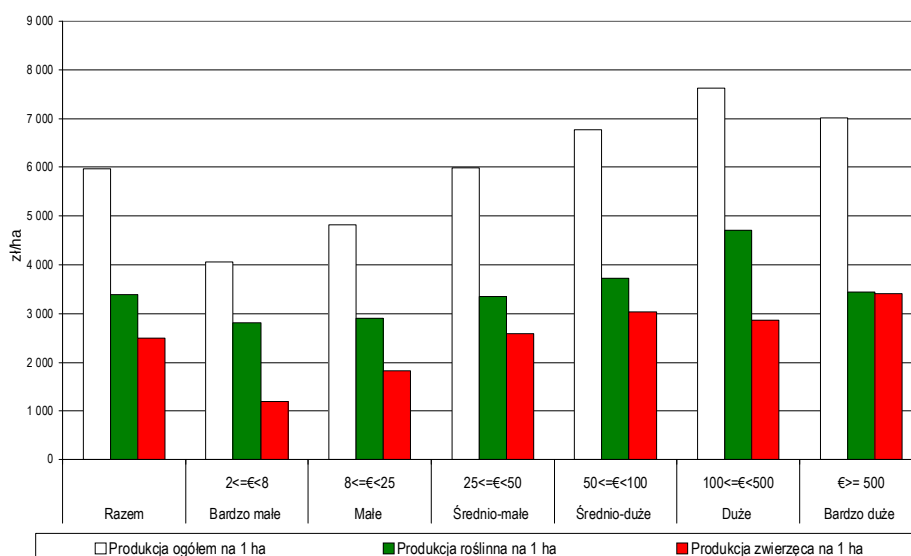
W strukturze własnościowej użytków rolnych, z wyjątkiem gospodarstw bardzo dużych, dominowały grunty własne. Udział dzierżawy (patrz: Wykres 39) zmieniał się w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa osiągając od 7,9% w gospodarstwach bardzo małych do 80,9% w gospodarstwach bardzo dużych (powyżej 500 tys. euro). Przeciętnie w analizowanym regionie udział ziemi dodzierżawionej w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa wynosił 35,1%.

Wykres 39 Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa według klas wielkości ekonomicznej

Produktywność ziemi mierzona wartością produkcji ogółem na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 40) w gospodarstwach nie przekraczających 500 tys. euro, wzrastała wraz z wielkością ekonomiczną, jednak w gospodarstwach największych (powyżej 500 tys. euro) produktywność była niższa w porównaniu z gospodarstwami z grupy gospodarstw dużych. Najlepsze wyniki w przypadku produkcji roślinnej przeliczonej na 1 ha użytków rolnych osiągnęły gospodarstwa duże, natomiast najniższy poziom produktywności ziemi odnotowano w gospodarstwach bardzo małych. Przeliczając produkcję zwierzęcą na 1 ha użytków rolnych podobnie jak w przypadku produkcji roślinnej obserwowano wzrost produktywności wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw. Wyjątek stanowiły gospodarstwa duże, w których wartość produkcji zwierzęcej była niższa od uzyskanej przez gospodarstwa średnio-duże.

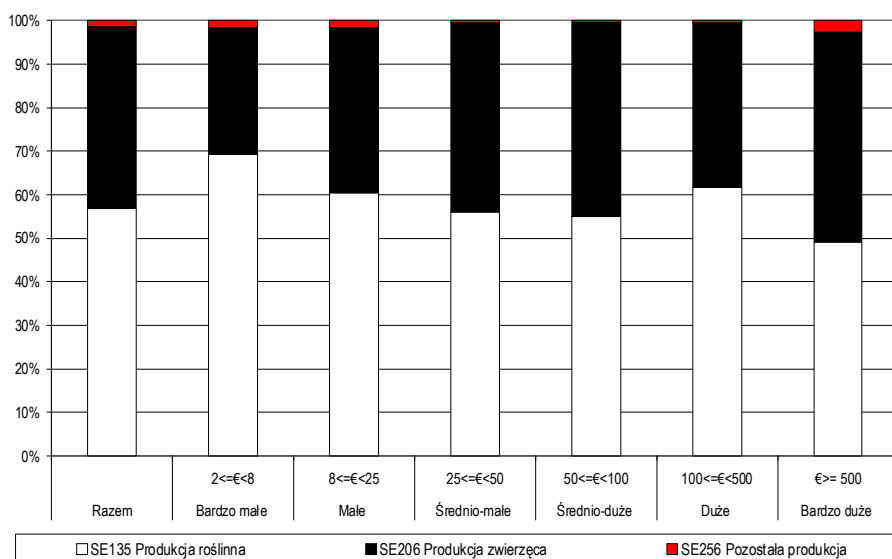
Wykres 40 **Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

Udział produkcji zwierzęcej w strukturze produkcji rósł wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa i wynosił od 30% w gospodarstwach bardzo małych do 50% w przypadku gospodarstw bardzo dużych. Udział produkcji roślinnej w gospodarstwach bardzo małych, małych oraz w dużych był wyższy od przeciętnego udziału produkcji roślinnej, który w analizowanym regionie wynosił 56,8%. Udział pozostałej produkcji⁵ był niewielki i nie przekraczał 3% (patrz: Wykres 41).

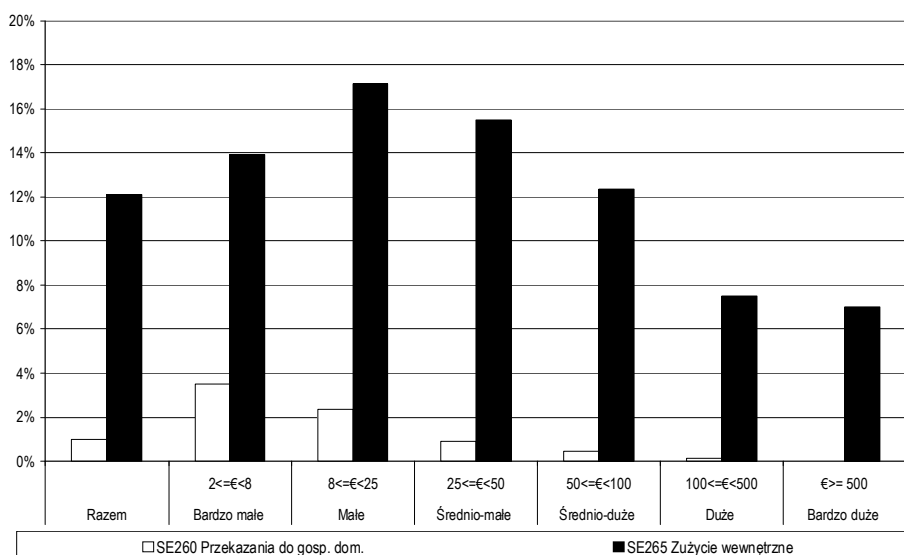
⁵ Do pozostałej produkcji (SE256) zaliczamy: produkty z lasu, czynsz za wydzierżawioną ziemię w stanie gotowym do siewu, przychody z okazjonalnego przekazania powierzchni paszowej, świadczenie usług, wynajem sprzętu, odsetki od aktywów obrotowych niezbędnych do bieżącego funkcjonowania gospodarstwa rolnego, przychody z agroturystyki, przychody dotyczące wcześniejszych lat obrotowych, pozostałe produkty i przychody.

Wykres 41 Struktura produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej

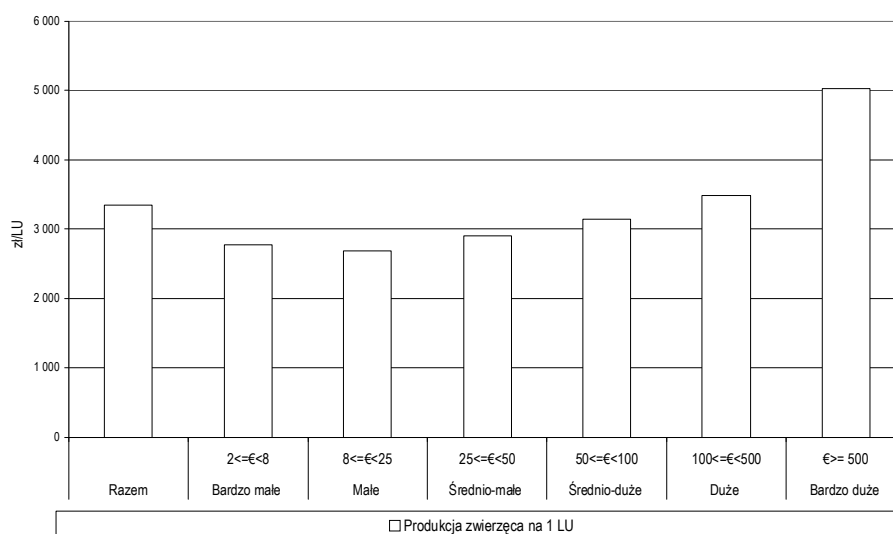

Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa przekazania produktów i usług do gospodarstwa domowego stanowiły coraz mniejszą część produkcji ogółem. Udział przekazanych produktów i usług był jednak niewielki i średnio dla gospodarstw w regionie kształtował się na poziomie 1%. Wartość zużycia wewnętrznego rosta wraz z wielkością ekonomiczną z 4,8 tys. zł w gospodarstwach bardzo małych do 730 tys. zł w gospodarstwach bardzo dużych, jednak udział zużycia wewnętrznego w strukturze produkcji wzrastał tylko w gospodarstwach mniejszych do 25 tys. euro, gdzie wynosił 17% po czym stopniowo malał osiągając 7% udział w gospodarstwach największych (patrz: Wykres 42).

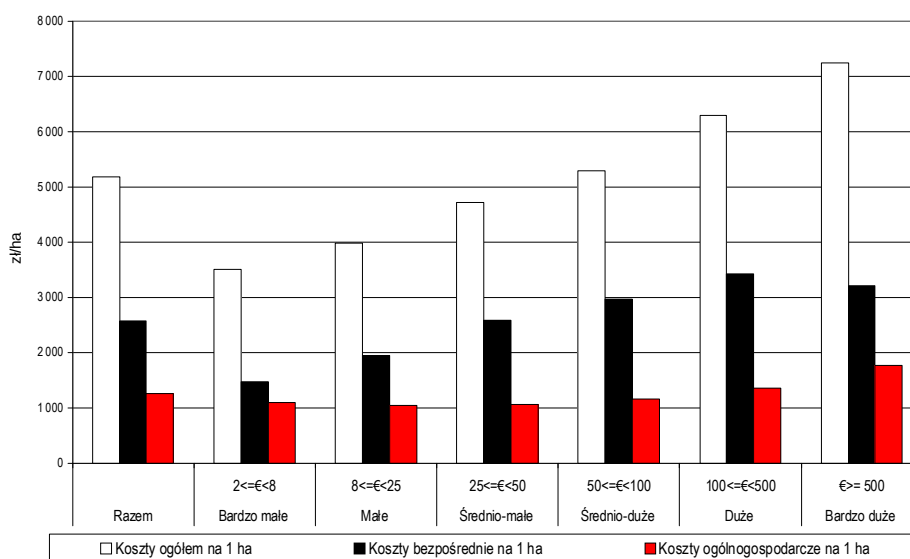
Wykres 42 Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej

Przeciętna wartość produkcji zwierzęcej w przeliczeniu na 1 LU w analizowanym regionie wynosiła 3 350 zł. Rostała ona wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstwa osiągając 5 024 zł w gospodarstwach największych. Gospodarstwa bardzo małe uzyskały jednak wartość produkcji o 3% wyższą niż gospodarstwa małe (patrz: Wykres 43).

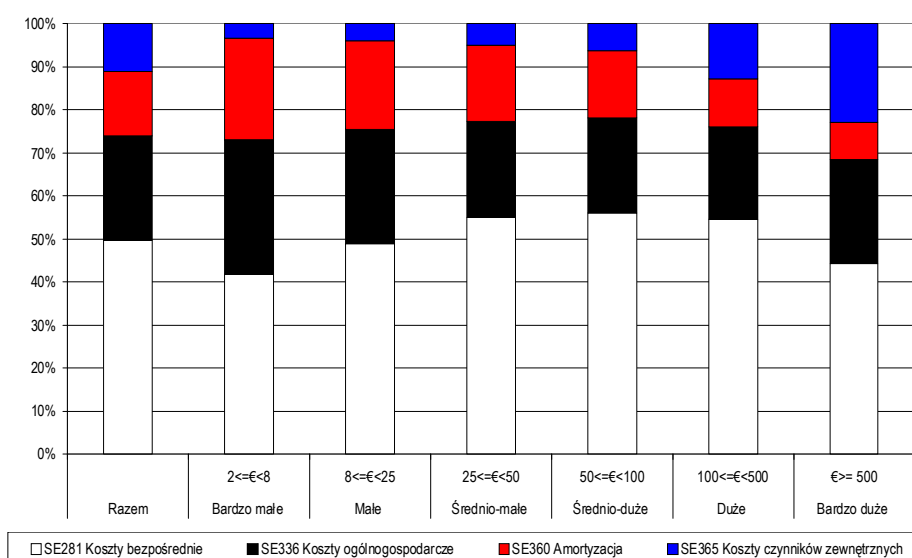
Wykres 43 **Produkcja zwierzęca na 1 LU według klas wielkości ekonomicznej**

Wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstw systematycznie zwiększała się intensywność produkcji, mierzona poziomem kosztów ogółem na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 44). Nieco inaczej zachowywały się koszty bezpośrednie, które dla gospodarstw znajdujących się w grupie gospodarstw od 4 do 500 tys. euro wykazywały tendencję rosnącą, natomiast w gospodarstwach największych nieznacznie się obniżyły. Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku kosztów ogólnogospodarczych, które także rosły wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej z wyjątkiem gospodarstw bardzo małych, w których koszty te były wyższe od poniesionych przez gospodarstwa małe i średnio-małe.

Wykres 44 **Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

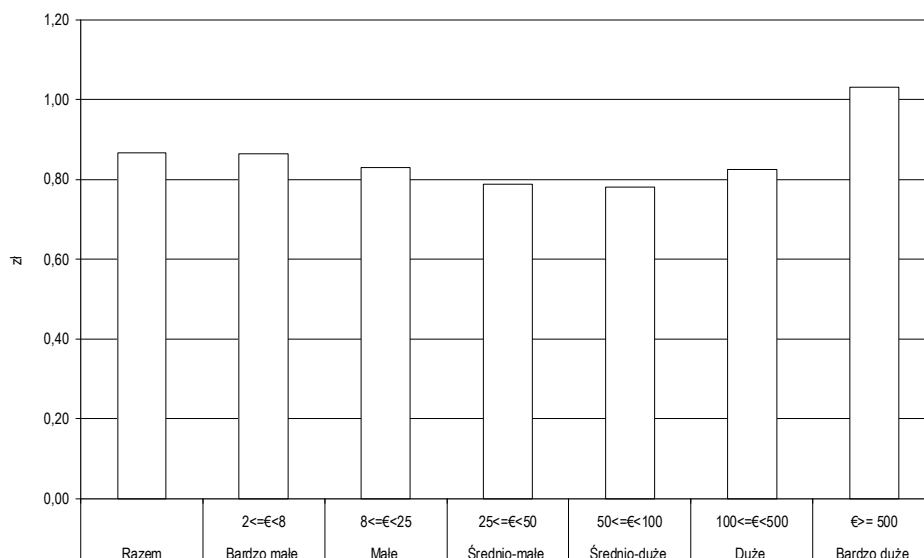
W strukturze kosztów ogółem dominowały koszty bezpośrednie. Najwyższym udziałem tych kosztów charakteryzowały się gospodarstwa średnio duże, a najniższym gospodarstwa bardzo małe. Koszty czynników zewnętrznych rosły wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej. Odwrotna zależność występowała w przypadku amortyzacji, której udział w kosztach malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej. Ta ostatnia zależność może świadczyć o zbyt dużym umaszynowaniu małych gospodarstw – koszty utrzymania znacznej liczby, być może niewykorzystywanych maszyn (czy w ogóle środków trwałych) zmniejszały dochód tych gospodarstw. Średnio dla gospodarstw w regionie udział kosztów ogólnogospodarczych, amortyzacji oraz kosztów czynników zewnętrznych był zbliżony do kosztów bezpośrednich (patrz: Wykres 45).

Wykres 45 **Struktura kosztów ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

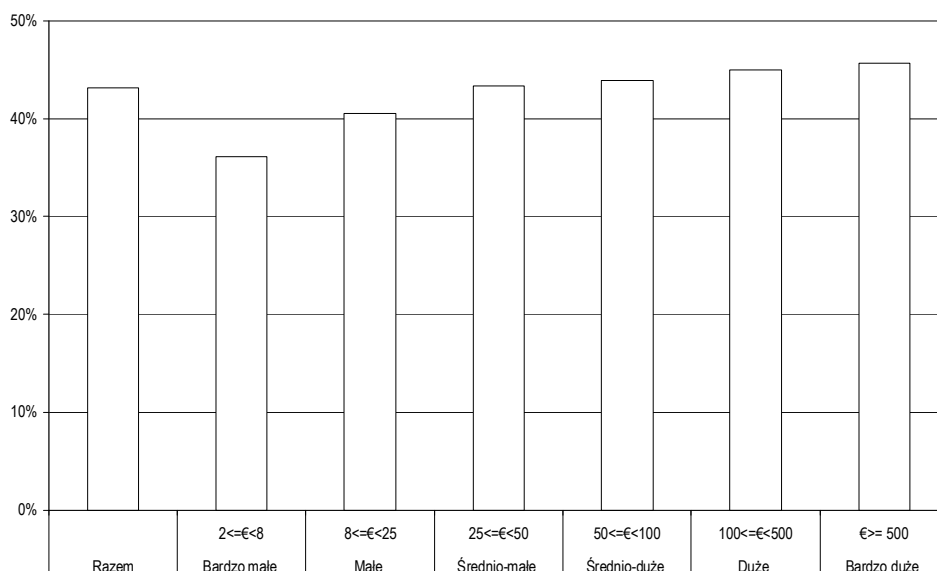
Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem systematycznie malał wraz z wielkością ekonomiczną, z wyjątkiem gospodarstw dużych oraz bardzo dużych, jednakże w przypadku tych ostatnich przekroczył o 3% wartość produkcji w cenach rynkowych co oznacza, że gospodarstwa te poniosłyby stratę gdyby pozbawiono je dopłat bezpośrednich (patrz: Wykres 46).

Wykres 46 **Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

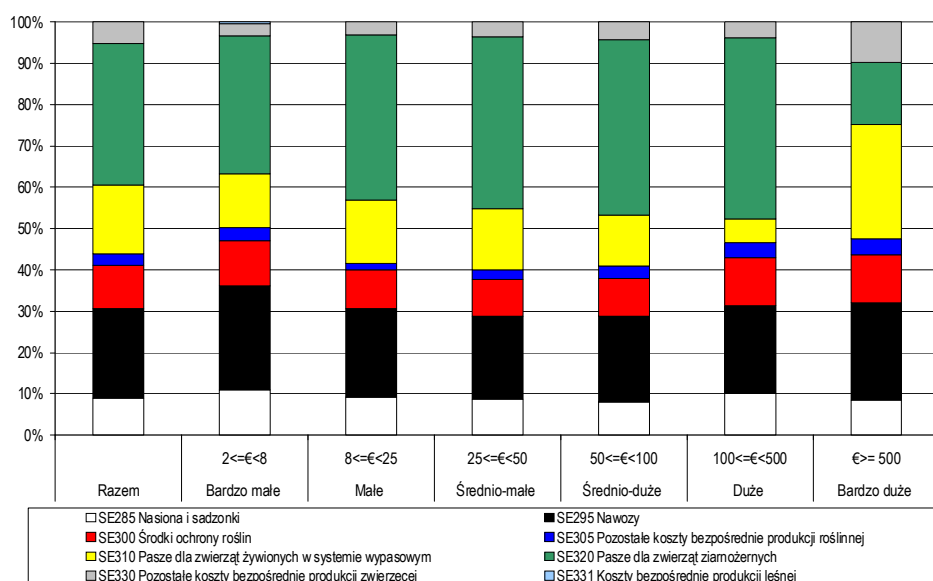
Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem w analizowanych gospodarstwach wynosiła średnio około 43%. Udział tych kosztów wzrastał wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstwa i wynosił od 36% w przypadku gospodarstw najmniejszych osiągając w gospodarstwach bardzo dużych ekonomicznie 45% udział. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 25 tys. euro relacja kosztów bezpośrednich do wartości produkcji ogółem była niższa od przeciętnej w regionie (patrz: Wykres 47).

Wykres 47 **Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

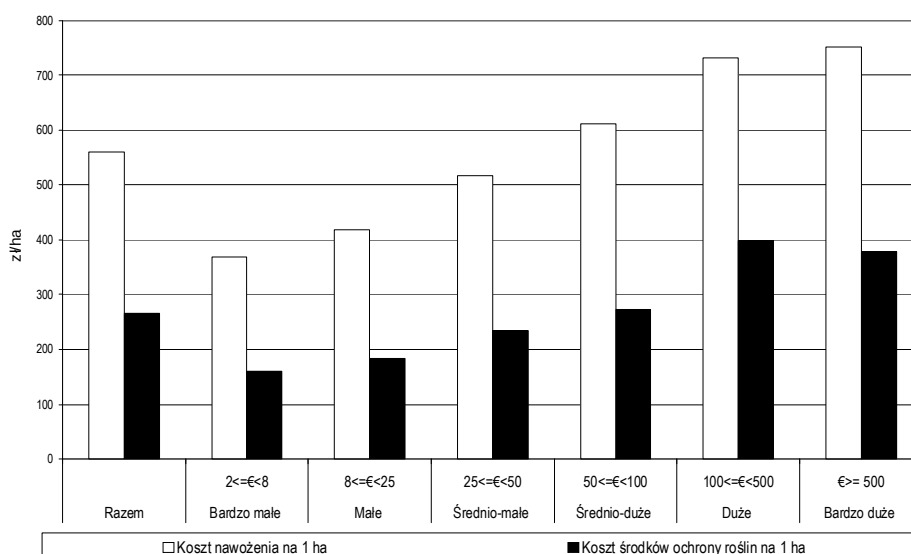
Najważniejszą pozycję w strukturze kosztów bezpośrednich, we wszystkich gospodarstwach oprócz gospodarstw bardzo dużych (powyżej 500 tys. euro), stanowiły koszty pasz dla zwierząt ziarnożernych, które w przypadku gospodarstw średnio-dużych wyniosły około 43%. Na kolejnym miejscu znalazły się koszty nawozów ze średnio 21,7% udziałem (nieco większym, około 25% w gospodarstwach bardzo małych – od 4 do 8 tys. euro) oraz koszty pasz zwierząt żywionych systemem wypasowym, a następnie koszty środków ochrony roślin. Średnia wartość pozostałych kosztów dla gospodarstw w regionie nie przekraczała 3% w przypadku produkcji roślinnej oraz kształtowała się na poziomie ok. 5% dla pozostałych kosztów produkcji zwierzęcej (patrz: Wykres 48).

Wykres 48 **Struktura kosztów bezpośrednich według klas wielkości ekonomicznej**

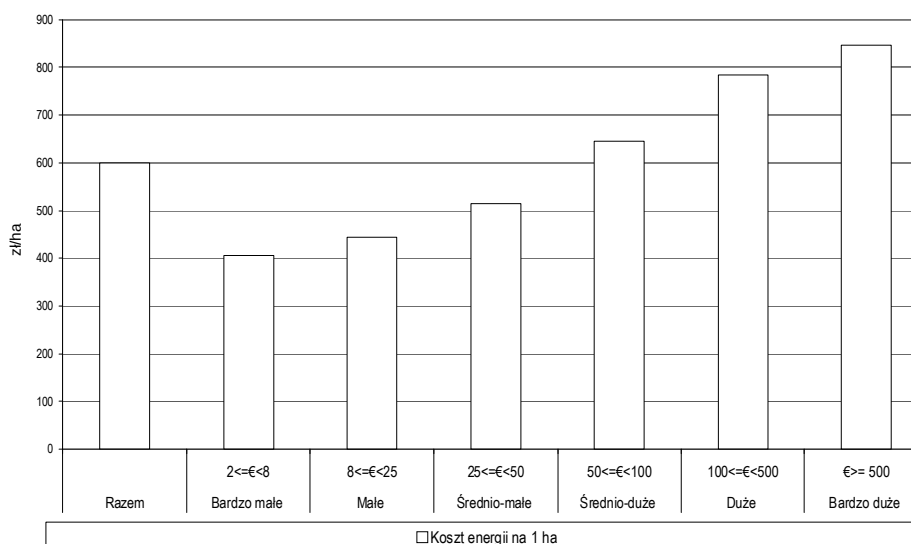
Z wielkością ekonomiczną gospodarstw bardzo silnie związane były koszty nawożenia mineralnego i środków ochrony roślin w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 49). Wyjątek stanowią koszty środków ochrony roślin, które dla gospodarstw bardzo dużych były niższe o nieco ponad 5% w porównaniu do gospodarstw dużych. W gospodarstwach największych ekonomicznie koszty nawożenia oraz koszty ochrony roślin były 2-krotnie wyższe niż w gospodarstwach bardzo małych (od 4 do 8 tys. euro). Mimo najwyższych kosztów w gospodarstwach powyżej 500 tys. euro, produktywność ziemi mierzona wartością produkcji roślinnej na 1 ha użytków rolnych była w tej grupie niższa niż w klasie gospodarstw dużych (patrz: Wykres 40). Należy to powiązać z różnicą w strukturze uprawianych roślin.

Wykres 49 Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej

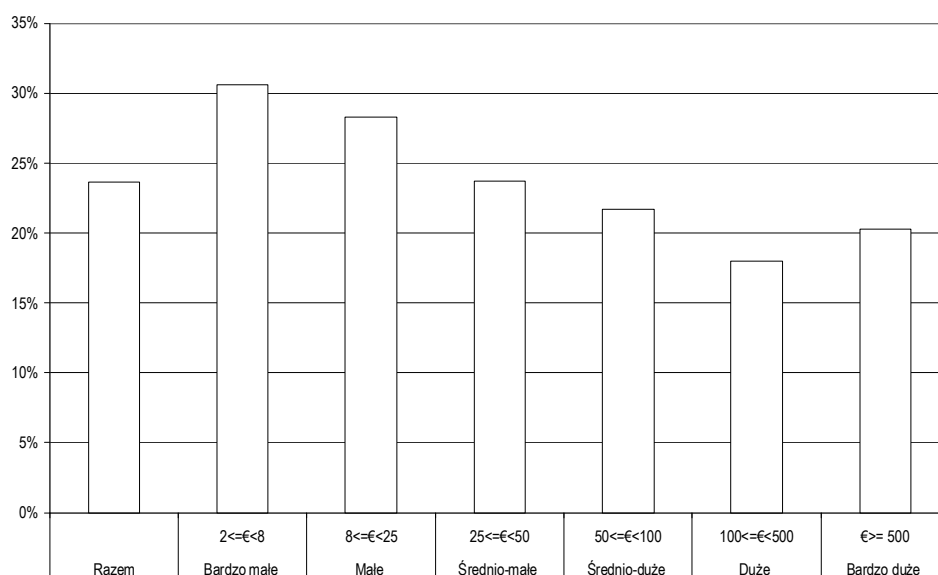
Z wielkością ekonomiczną gospodarstw bardzo wyraźnie również wiążą się koszty energii i paliw ponoszone na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 50). Koszty te rosty wraz ze zwiększaniem się wielkości ekonomicznej osiągając w gospodarstwach bardzo dużych (ponad 500 tys. euro) wynik 2-krotnie większy od gospodarstw znajdujących się w grupie gospodarstw bardzo małych i prawie 1,5 razy wyższy od średniej dla gospodarstw w regionie.

Wykres 50 Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej

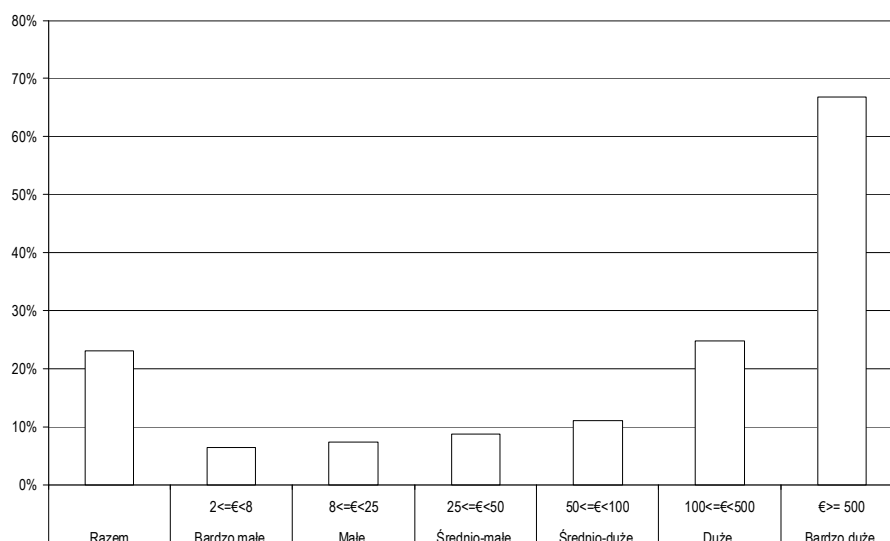
Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto wykazywał tendencję malejącą wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Najmniejszy był jednak w gospodarstwach dużych i nieco wzrósł (o ok. 2,3%) w gospodarstwach bardzo dużych (patrz: Wykres 51).

Wykres 51 **Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według klas wielkości ekonomicznej**

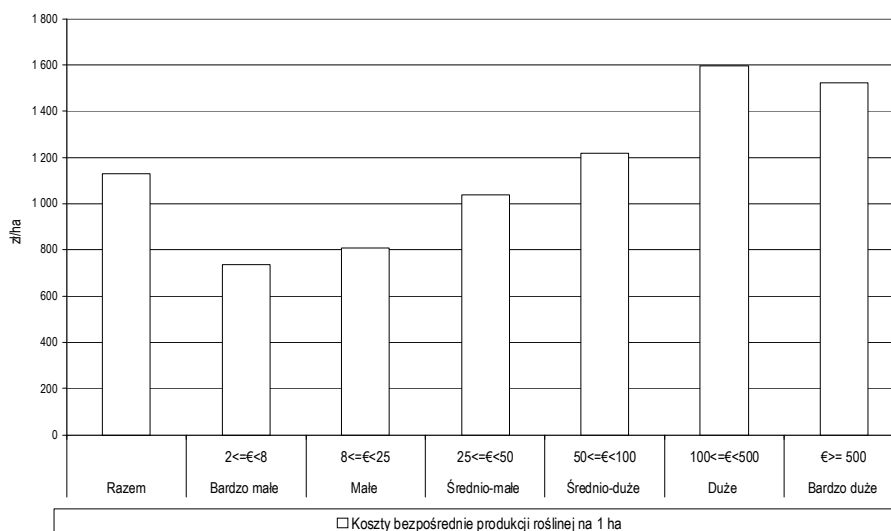
W analizie udziału kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto szczególną uwagę zwracają gospodarstwa bardzo duże (powyżej 500 tys. euro). W gospodarstwach tych udział kosztów tego rodzaju (ponad 66%) był wielokrotnie większy niż miało to miejsce w pozostałych gospodarstwach (patrz: Wykres 52). Cechą charakterystyczną, wyróżniającą te gospodarstwa jest znacznie bardziej intensywne wykorzystanie czynników zewnętrznych, przede wszystkim pracy najemnej, a także kredytów (koszty odsetek) oraz dzierżawy ziemi. Gospodarstwa największe są więc najbardziej wrażliwe na wahania poziomu cen czy zmiany w dostępności wymienionych czynników.

Wykres 52 **Udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto według klas wielkości ekonomicznej**

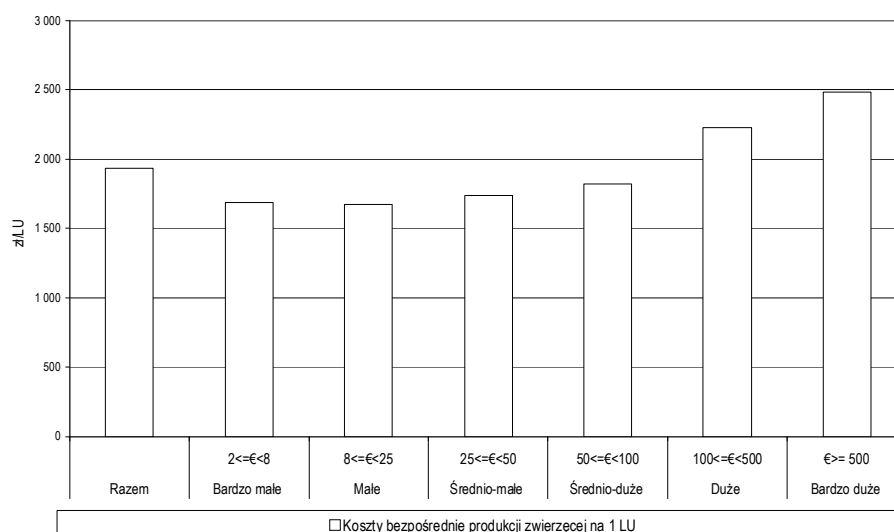
Przyglądając się kosztom produkcji roślinnej na 1 ha użytków rolnych wyraźnie widać, że rosną one wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa osiągając jednak wartość najwyższą w gospodarstwach dużych (1 597 zł) i tylko o ok. 5% niższą w gospodarstwach największych ekonomicznie (1 522 zł). Koszty bezpośrednie na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach małych były o ok. 35% niższe od kosztów przeciętnie poniesionych przez gospodarstwa w regionie (patrz: Wykres 53).

Wykres 53 Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej na 1 ha według klas wielkości ekonomicznej

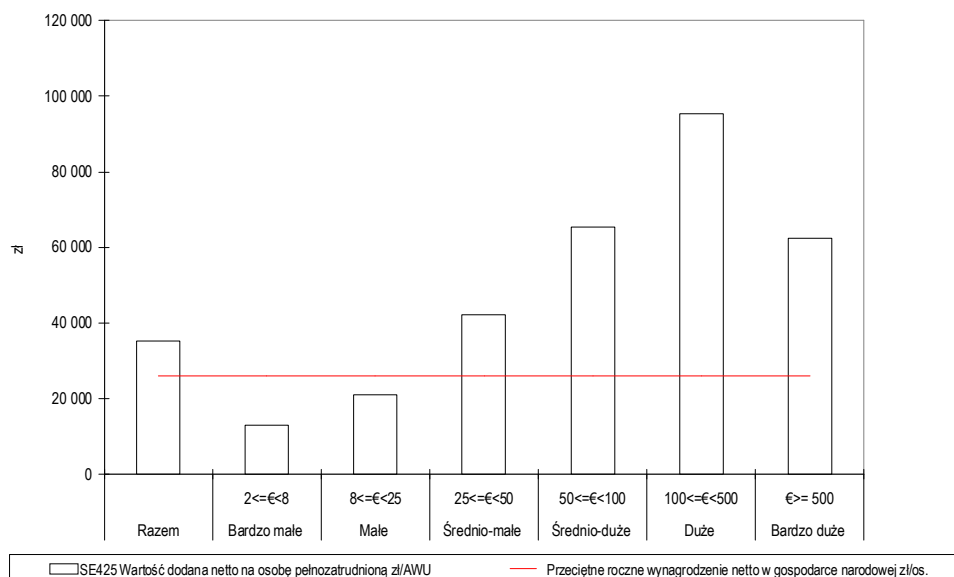
Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej, podobnie jak w przypadku kosztów bezpośrednich związanych z produkcją roślinną, rosły także koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej na 1 LU. Należy jednak zauważyć, że w grupie gospodarstw od bardzo małych do średnio-dużych wzrost ten jest niewielki. Zdecydowanie wyższy poziom kosztów bezpośrednich przypadający na 1 LU wykazują gospodarstwa duże i bardzo duże. Przeciętnie w gospodarstwach z regionu koszty te kształtowały się na poziomie 1 934 zł (patrz: Wykres 54).

Wykres 54 Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej na 1 LU według klas wielkości ekonomicznej

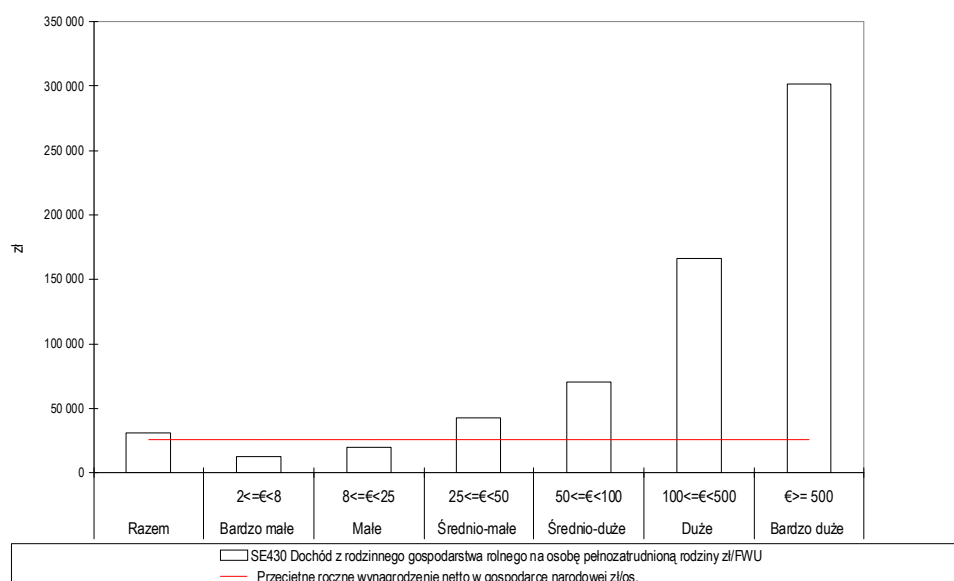
W regionie Wielkopolska i Śląsk wartość dodana netto wypracowana w rolnictwie przez osobę pełnozatrudnioną była o 36% wyższa od przeciętnego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej. Gospodarstwa duże uzyskały wartość dodaną netto przewyższającą przeciętną płacę netto ponad 3,5-krotnie podczas gdy gospodarstwa o wielkości ekonomicznej do 25 tys. euro osiągnęły zdecydowanie gorsze wyniki, szczególnie dotyczy to gospodarstw bardzo małych (poniżej 8 tys. euro), w których wartość dodana netto na jednego pełnozatrudnionego stanowiła około 50% przeciętnego wynagrodzenia netto. Szczególnie interesujący jest fakt, że w gospodarstwach bardzo dużych (ponad 500 tys. euro) wartość dodana netto na 1 pełnozatrudnionego była niższa nawet od uzyskanej w klasie 50 – 100 tys. euro, co może być związane z liczbą zatrudnionych pracowników najemnych oraz strukturą produkcji (patrz: Wykres 55).

Wykres 55 Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej

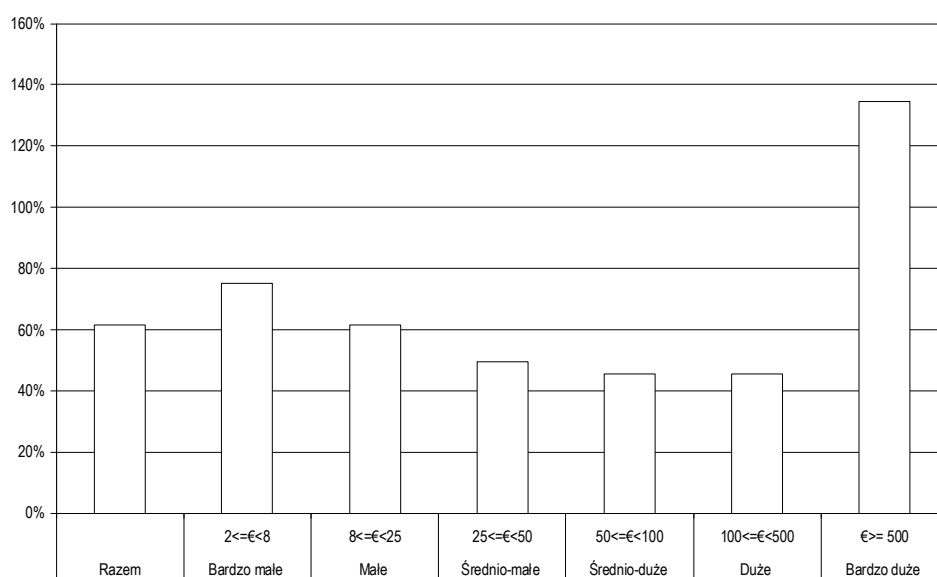
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą najniższy był w gospodarstwach najstarszych ekonomicznie. Systematyczna poprawa następowała wraz ze wzrostem jego wielkości ekonomicznej. Szczególnie wyraźnie widać to w gospodarstwach bardzo dużych, w których dochód na pełnozatrudnionego członka rodziny wypracowany przez gospodarstwo był ponad 24-krotnie większy niż uzyskany przez gospodarstwa najmniejsze oraz ponad 11-krotnie większy od przeciętnego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej (patrz: Wykres 56).

Wykres 56 Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej

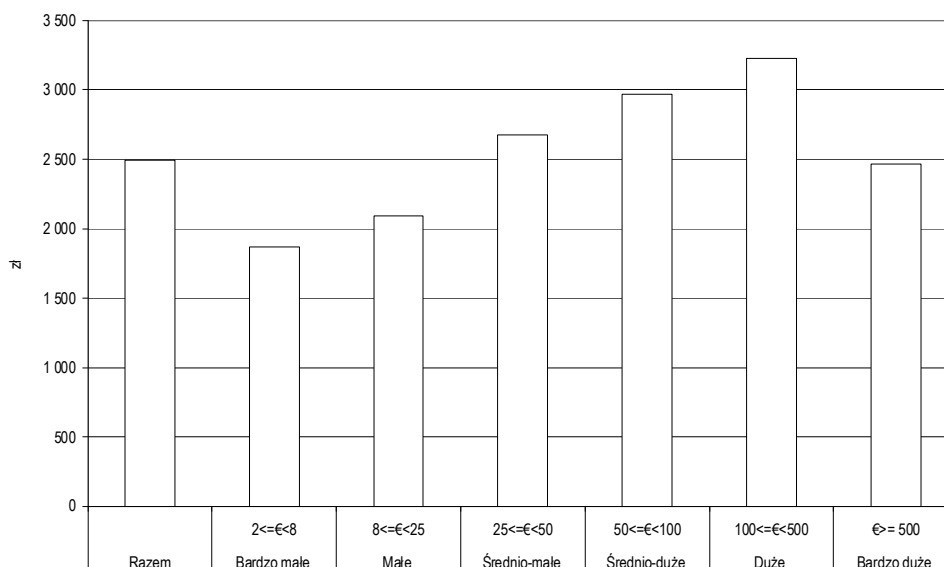

Największy udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie (ponad 130%) wystąpił w gospodarstwach bardzo dużych (powyżej 500 tys. euro). To oznacza, że znaczna część dopłat bezpośrednich przeznaczona została w tych gospodarstwach na pokrycie kosztów produkcji. Bez tych dopłat gospodarstwa bardzo duże poniosłyby stratę przekraczającą dochód osiągnięty w 2010 r. W pozostałych grupach gospodarstw udział dopłat w dochodzie spadał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej, osiągając w przypadku gospodarstw bardzo małych (od 4 do 8 tys. euro) poziom 75% oraz 45% w przypadku gospodarstw dużych (od 100 do 500 tys. euro) oraz średnio-dużych (50-100 tys. euro) (patrz: Wykres 57).

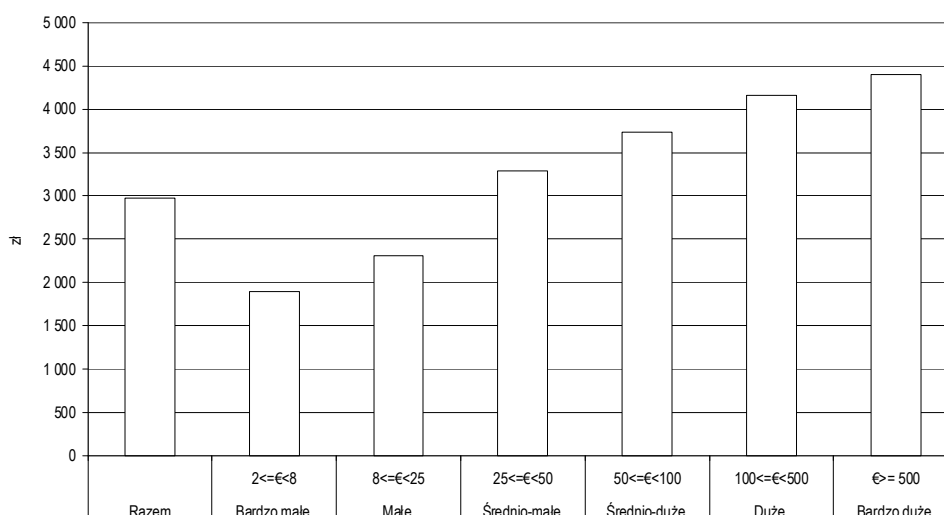
Wykres 57 Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według klas wielkości ekonomicznej

Wartość dodana netto przypadająca na jeden hektar użytków rolnych pozwala określić efektywność gospodarowania w danej grupie gospodarstw. Wartość ta w miarę wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstw stale rosła i w przypadku gospodarstw dużych (od 100 do 500 tys. euro) wynosiła 3 227 zł/ha, dla porównania w gospodarstwach małych (od 4 do 8 tys. euro) było to 1 866 zł/ha. Ogólnego trendu nie zachowały gospodarstwa bardzo duże (powyżej 500 tys. euro), w których wartość dodana netto przypadająca na jeden hektar użytków rolnych była niższa niż dla gospodarstw w grupie gospodarstw dużych o ok. 23% i wynosiła 2 466 zł/ha (patrz: Wykres 58).

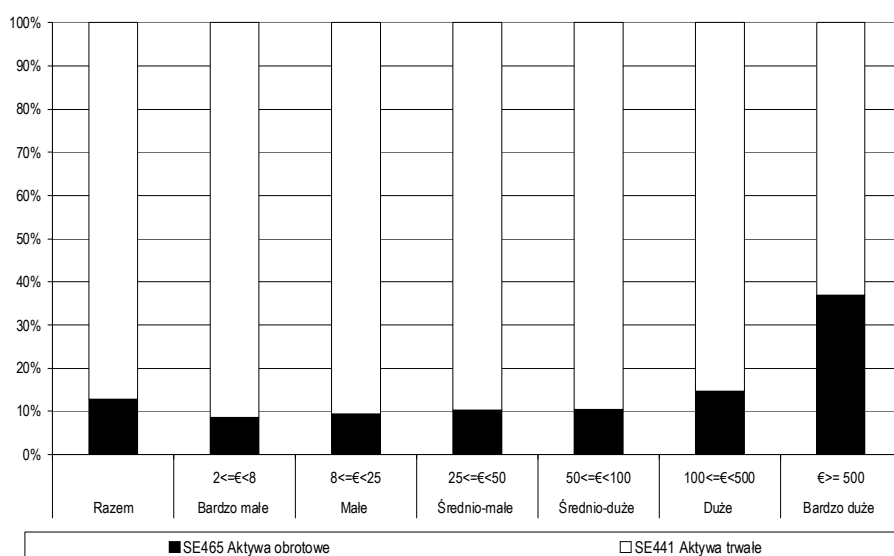
Wykres 58 Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej

W przypadku dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego przypadającego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych zauważa się, że wartość tego dochodu rośnie w miarę zwiększania się wielkości ekonomicznej. Najlepszy wynik w tej kategorii osiągnęły gospodarstwa bardzo duże (ponad 500 tys. euro), w których dochód wyniósł 4 398 zł/ha. Średnio w regionie Wielkopolska i Śląsk dochód w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych kształtował się na poziomie 3 tys. zł (patrz: Wykres 59).

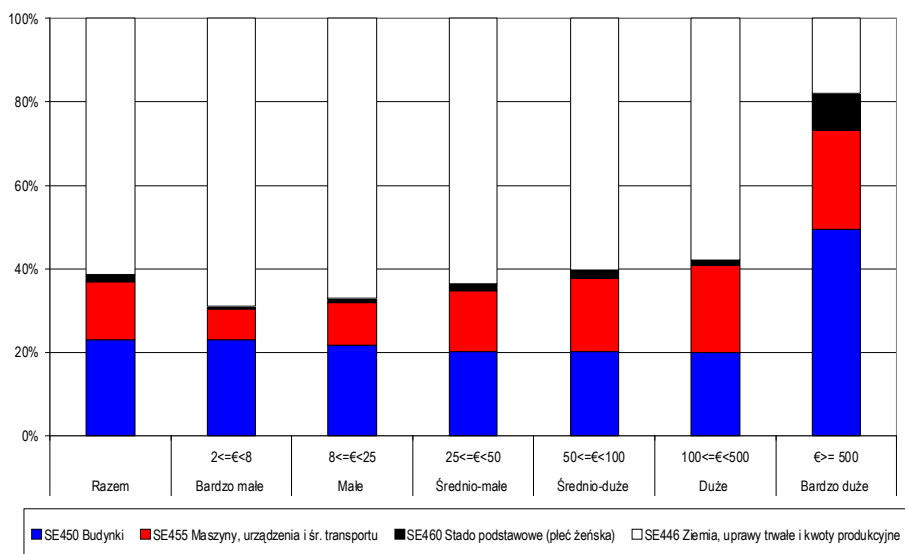
Wykres 59 Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej

Wraz ze zmianą wielkości ekonomicznej gospodarstw zmieniała się również struktura aktywów w gospodarstwach rolnych (patrz: Wykres 60). Udział aktywów trwałych był tym niższy im większe pod względem ekonomicznym były gospodarstwa. Najsilniej trend ten zaznaczył się w gospodarstwach bardzo dużych, w których aktywa obrotowe stanowiły 37% aktywów ogółem i były prawie 3-krotnie większe od średniej wartości dla gospodarstw z regionu. Z punktu widzenia możliwości odtwarzania majątku, gospodarstwa duże były w korzystniejszej sytuacji. Było to niewątpliwie związane z szerokim wykorzystaniem dzierżawy ziemi (patrz: Wykres 39).

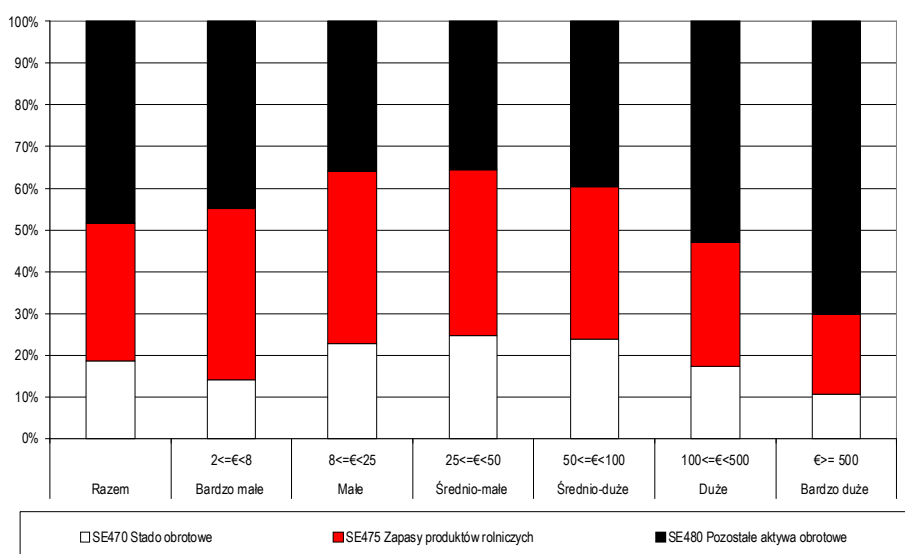
Wykres 60 **Struktura aktywów według klas wielkości ekonomicznej**

W strukturze aktywów trwałych gospodarstw, z wyjątkiem gospodarstw bardzo dużych, dominowała ziemia, a jej udział stopniowo malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej (patrz: Wykres 61). W gospodarstwach ekonomicznie największych ziemia stanowiła około 18% wartości aktywów. Udział maszyn, urządzeń i środków transportu oraz stada podstawowego rósł wraz z wielkością ekonomiczną. Średnio w regionie udział budynków w strukturze aktywów trwałych wynosił 23%. Pod tym względem znacząco odbiegały tylko gospodarstwa w grupie gospodarstw największych, w których budynki stanowiły prawie połowę wszystkich znajdujących się w nich aktywów trwałych.

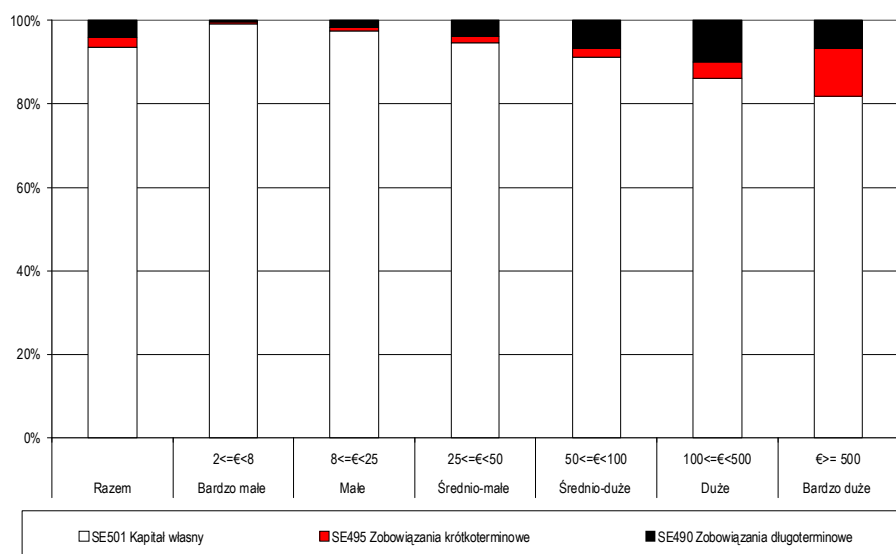
Wykres 61 **Struktura aktywów trwałych według klas wielkości ekonomicznej**

W strukturze aktywów obrotowych dużych i bardzo dużych gospodarstw dominowały pozostałe aktywa obrotowe, których znaczną część stanowiły zapasy z zakupu (patrz: Wykres 62). Stado obrotowe największy udział miało w gospodarstwach średnio-małych średnio-dużych oraz małych. Udział zapasów produktów rolniczych wyraźnie się zmniejszał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw.

Wykres 62 **Struktura aktywów obrotowych według klas wielkości ekonomicznej**

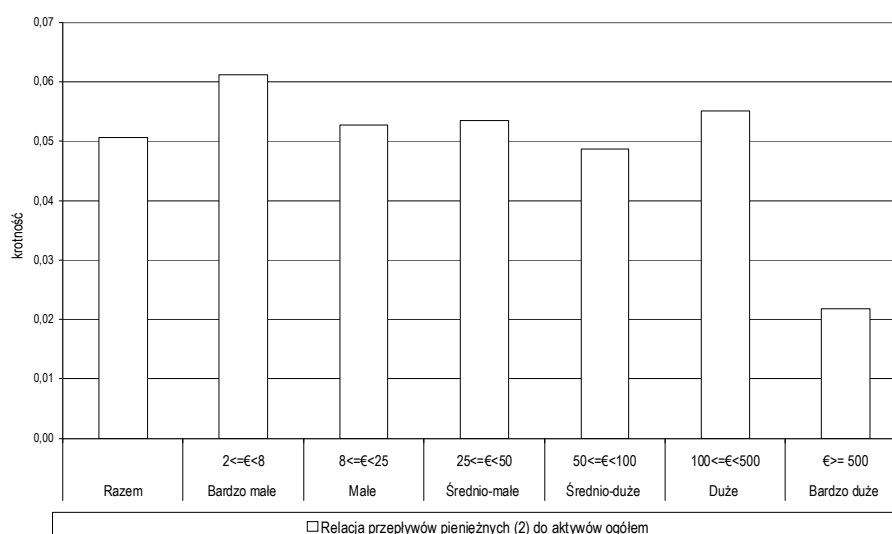
Silny związek z wielkością ekonomiczną gospodarstw wykazywała również struktura pasywów (patrz: Wykres 63). Udział kapitałów obcych w finansowaniu majątku był tym większy im większe ekonomicznie były gospodarstwa. Zadłużenie największych gospodarstw (ponad 500 tys. euro) przekraczało 18%, przy czym kredyty krótkoterminowe stanowiły 63% kapitałów obcych. Najniższy (0,7%) poziom zadłużenia wystąpił w gospodarstwach bardzo małych, z czego na zadłużenie krótkoterminowe przypadało 43%.

Wykres 63 **Struktura pasywów według klas wielkości ekonomicznej**

Zwrot ze środków ulokowanych w majątku gospodarstwa, mierzony wartością przepływów pieniężnych (2) w stosunku do aktywów ogółem (Wykres 64) maleje wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstw. Wyjątek stanowiły gospodarstwa duże (od 100 do 500 tys. euro), które osiągnęły drugi wynik, zaraz za gospodarstwami bardzo małymi (od 4 do 8 tys. euro).

Wykres 64 **Relacja przepływów pieniężnych (2) do aktywów ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

3.3. Wnioski

1. Najwyższą wartość dodaną netto w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wśród grup gospodarstw ustalonych na podstawie użytych kryteriów grupowania, uzyskały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodnich (16 465 zł) oraz gospodarstwa znajdujące się w grupie gospodarstw dużych (3 227 zł). Na drugim biegunie, z wartościami najniższymi znalazły się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt trawożernych (1 651 zł) oraz gospodarstwa od 4 do 8 tys. euro (1 866 zł).
2. Spośród analizowanych rozkładów grup gospodarstw ustalonych na podstawie dwóch różnych kryteriów, najwyższy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na nieopłaconą osobę pełnozatrudnioną uzyskały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (61 552 zł) i gospodarstwa największe pod względem wielkości ekonomicznej (301 608 zł). Z kolei najniższymi wartościami charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt trawożernych (19 070 zł) oraz gospodarstwa z grupy gospodarstw bardzo małych (12 560 zł).
3. W strukturze aktywów znaczący jest udział aktywów trwałych. Najwyższy udział aktywów trwałych zaobserwować można w gospodarstwach nastawionych na uprawy trwałe oraz w gospodarstwach bardzo małych (4 – 8 tys. euro), natomiast w gospodarstwach specjalizujących się w chowie krów mlecznych oraz w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej powyżej 500 tys. euro udział aktywów trwałych w strukturze aktywów jest najniższy.
4. Analizując strukturę pasywów należy zauważyć, iż najbardziej zadłużone są gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodnich oraz gospodarstwa o największej wielkości ekonomicznej (powyżej 500 tys. euro), zaś najniższy udział kapitałów obcych w finansowaniu majątku mają gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach trwałych oraz gospodarstwa bardzo małe (4 – 8 tys. euro).
5. Zaobserwowane różnice w parametrach wynikowych analizowanych grup gospodarstw rolnych wskazują na konieczność przeprowadzania pogłębionych analiz statystycznych w badaniach strukturalnych gospodarstw rolnych.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Druk i oprawa: Dział Wydawnictw IERiGŻ-PIB